

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜKTEN RİCAT MI?

Betül Duman*

Özet: 11 Eylül hem akademik hem de siyasal alanda çokkültürlülük karşıtı söylem için milat oldu. Birçok batı ülkesinde 1970'li yıllarda çeşitliliği yönetmenin bir aracı olarak ortaya çıkan çokkültürlülük, ülkelerin milli kimlik ve devletleşme tecrübesine bağlı olarak uygulandı. 11 Eylül sonrası sosyo-politik ikliminde, birçok ülke göçmenlerin ve özellikle Müslümanların yeni gerçekleri ile yüzleşmektedirler. Paralel yaşamlar ve gettolaşma, Müslümanların ayrışması, kamu desteğinin azalması, kimlik kaybı gibi sosyal kaynaşma meseleleri bu gerçeklerin seçici okumasını oluşturdu. Sonuçta çokkültürlükten ricat ve asimilasyona yeniden dönmek çağrıları yapılmaya başlandı. Bu makale çokkültürlülüğe yöneltilen bu türden eleştirileri, İngiltere ve Avustralya örnekleri bağlamında ve göçmenlik meselesi ile sınırlı olarak tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürlülük, sosyal kaynaşma, immigration, milli kimlik, paralel yaşam/gettolaşma

Retreat from Multiculturalism?

Abstract: September 11 was a turning point for the discourse against multiculturalism both in intellectual and political field. Multiculturalism has developed as a tool of managing diversity of 1970's in many western societies and adopted in different ways depending on the country's experience on national identity and state formation. Under post- September 11 socio-politic climate, many countries have faced with the new realities of immigration and of particularly Muslims. Social cohesion issues such as parallel lives and ghettoisation, segregation of Muslims, decreasing public support, loss of national identity are the selective read of those realities. As a result, calls for retreat from multiculturalism and return to assimilation has developed. This article has discussed the critiques of multiculturalism with special reference to England and Australia cases and confined itself with immigration issue.

Key Words: Multiculturalism, social cohesion, immigration, national identity, parallel lives/ghettoisation

11 Eylül 2001 hem akademik hem de siyasal alanda çokkültürlülük karşıtı söylem için milat oldu. Bu tarihten itibaren ABD ve Batı Avrupa'da göçmenler ve özellikle Müslümanlar muhtelif sorunlar yaşamaya başladılar. Birçok şiddet ve terör olayında Müslüman kökenli failer bulunması¹, özellikle Batı Avrupa'da radikal Müslüman azınlığa ve onların milli güvenlik için taşıdığı tehditlere dikkatlerin çevrilmesine neden oldu. İslamcı radikallerin kendi toplumlarının içinde yaşadıkları gerçeği, ikinci ve üçüncü kuşaklarda ve anadili konuşan Müslüman göçmenlerde radikalliğin devam etmesi, kamusal endişeyi artırdı². Ayrıca “başörtüsü”, “onur intiharları”, “sahte evlilikler” gibi diğer türden krizler de çokkültürlü politikaların başarısız olduğunun ve sosyal kaynaşmanın gerçekleşmediğinin kanıtları olarak sayıldı. Çokkültürlülüğün “her yerde ve çok fazla” olduğu ileri sürüldü. Özellikle medyanın göçmenlere ve özelde Müslümanlara yönelen ayrımcı ve ötekileştirici dili ve Avrupa'da genel olarak sağın güçlenmesinin de katkısı ile bu iddia güç kazandı. Nitekim 11 Eylül sonrası dönemde Avrupa'da “Çokkültürlülüğün Ölümü³”, “Çokkültürlülüğe Elveda⁴”, “Çokkültürlülükten Ricat⁵”, “Aşırı Çeşitlilik⁶” gibi başlıklarda yapılan çalışmalar çokkültürlülüğün ciddi eleştirilere konu olduğunu göstermektedir.

Avrupa tartışmasında öncelikle göçmenlerle ve özellikle Avrupalı Müslümanlarla ilişkili olarak çokkültürlülük sorgulanmaya başladı⁷. Bu kapsamda çokkültürlülük; a- ortak milli kimlik pahasına farklılıklara vurgu

¹ Bu kapsamda çok sayıda sivilin ölmesine neden olan Madrid (2004) ve Londra (2005) tren bombalamaları, Hollandalı yönetmen Teo Van Gogh'un yaptığı bir film nedeni ile öldürülmesi (2004), 2006 Haziran ayında Kanada'da Parlamento binasına yapılacak saldırı öncesinde yakalan 17 teröristin tutuklanması, 2005 yılı Paris varoşlarında başlayan ayaklanma gibi olaylarda failerin Müslüman kökenli olması sayılabilecektir.

² Munira Mirza, Senthilkumaran, Abi ve Ja'far, Zein, *Living Apart Together. British Muslims and the Paradox of Multiculturalism*, London: Policy Exchange, 2007 Ayrıca bkz. http://www.policyexchange.org.uk/assets/Living_Apart_Together_text.pdf, 5.10.2010'da girildi.

³ Arun Kundnani, “The Death of Multiculturalism”. London: Institute of Race Relations, 2002, <http://www.irr.org.uk/2002/april/ak000001.html>, 20.09.2010'da girildi.

⁴ Rainer Bauböck, “Farewell to Multiculturalism. Sharing Values and Identities in Societies of Immigration”, *Journal of International Migration and Integration*, 3(1), 2002, s. 1-16.

⁵ Christian Joppke, “The Retreat of Multiculturalism in the Liberal State: Theory and Policy”, *British Journal of Sociology*, 55.2.2004, s. 237-257.

⁶ David Goodhart, “Too Diverse?”, *Prospect*, 95, 2004 http://www.prospectmagazine.co.uk/article_details.php?id=5835, 20.09.2010'da girildi.

⁷ Müslüman olmayanların Müslümanlara yönelik olumsuz yargısı gittikçe artmaktadır. 2008 yılında yapılan bir araştırmada İspanya'da %58, Almanya'da 50%, Fransa'da %38 ve İngiltere'de % 23 oranında Müslümanlar hakkında olumsuz düşünülmekte, müslümanlar batı uygarlığına tehdit olarak görülmektedir. İslamın şiddeti özendirici ve hoşgörüsüz bir din olduğu değerlendirilmektedir. Elbette bu oldukça seçici ve amaçlı bir okumadır. Bu konuda bkz. <http://pewglobal.org/reports/display.php?ReportID=262>

yaptığı, etnik-dini-kültürel ekseninde bölünmeleri artırdığı ve katılaştırdığı⁸ b-sınırlı sosyal kaynaşması olan etnik bölgeler ve gettolar oluşturduğu c-ayrımcılık ve önyargıları güçlendirdiği d- siyasal radikalizmin yükseldiği e-göçmen topluluklarda liberal olmayan pratiklerin sürdüğü nedenleri vurgulanarak suçlandı⁹. Fukuyama¹⁰, paralel toplumların oluşmasını çokkültürlülük kavramının ortaya çıkışı ile bağlantılandırdı. Amerika, Avustralya, Kanada gibi ülkelerde ise Hispanikler, aborjinler ve Fransız Quebec'liler gibi ulusal azınlıklar ve yerlileri de kapsayan bir çokkültürlülük tartışması başladı.

Bu dönemde Vertoc tarafından ortaya atılan “post-çokkültürlülük” terimi Avrupa’da popülerleşti ve çokkültürlülüğün aşırı yönlerinin tırpanlanıp, sosyal kaynaşmayı kuvvetlendirecek alternatif model arayışlarına işaret etti¹¹. Parekh çokkültürlü toplumların tarihte benzeri görülmemiş zorluklarla karşılaşmakta olduklarını vurgulayıp, meşru birlik ile çeşitlilik taleplerini uzlaştırmanın, asimilasyoncu olmadan kapsayıcı olabilmenin, kültürel farklılıklara saygı gösterirken ortak bir aidiyet hissi yaratmanın, vatandaşlık kimliğine zarar vermeden çoğulcu kültürel kimlikleri korumanın politik yollarının bulunması gereğine dikkat çekti¹².

Neticede son 10 yılda Avrupa ve Amerika’da kaynaşma politikası çokkültürlülüğten uzaklaşmaya başladı¹³. Bu dönemde gözlenen temel devlet politikalarından biri sosyal kaynaşmaya ve sivil entegrasyona ağırlık vermek oldu. Diğeri, bununla bağlantılı olarak, ev sahibi ülkenin milli kimliğini güçlendirmek; bu amaçla ülkenin kültürü/değerleri hakkında zorunlu tanıtıcı programlar, vatandaşlık ve dil testleri uygulamaya koymak ve haklardan daha çok ödevlere ve yükümlülüklere odaklanmaktı¹⁴.

Bu makalede çokkültürlülük eleştirileri göçmenlikle sınırlı şekilde ele alınacaktır. Bu kapsamda öncelikle çokkültürlülük tanımlanacak ve sosyal

⁸ Mirza vd, “Living Apart Together. British Muslims and the Paradox of Multiculturalism”.

⁹ Lloyd Wong, “Multiculturalism and Ethnic Pluralism in Sociology: An Analysis of the Fragmentation Position Discourse”, *Canadian Ethnic Studies Journal*, v: 40, n:1, s. 11-32, Bahar 2008,s: 12

¹⁰ Francis ukuyama, “Identity and Migration”, *Prospect*, v: 131, 25 Şubat 2007 <http://www.prospectmagazine.co.uk/2007/02/identityandmigration>, 15.09.2010’da girildi.

¹¹ Wong, “Multiculturalism and Ethnic Pluralism in Sociology”, 12

¹² Bhikhu Parekh, *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*, Palgrave Macmillan, 2000 (2. bs., 2006), s. 56.

¹³ Joppke, “The Retreat of Multiculturalism in the Liberal State”, s.244

¹⁴ Anika Haverig, “Managing the ‘Enemy Within’: British and German Policy Responses to Muslim Immigrant Populations in the Last Decade”, 2009, <http://www3.surrey.ac.uk/Arts/CRONEM/CRONEM-papers09/Haverig.pdf>, 3.9.2010’da girildi.

kaynaşma çerçevesi ile ilişkisi aktarılacaktır. Devamında İngiltere ve Avustralya olmak üzere iki ayrı ülke örneğinden yola çıkarak çokkültürlülüğe yöneltilen eleştiriler tartışılacaktır. Makale genel bir değerlendirme bölümü ile tamamlanacaktır.

Çokkültürlülük Tanımları

Çokkültürlülük (multiculturalism) ilk tahlilde farklı dini-etnik-kültürel kesimleri veya milliyetleri kapsayan bireylerden oluşan bir toplumu tasvir etmektedir. Çokkültürlülük bu çerçevede kavram olarak türdeşlik karşısında çeşitliliği temsil etmektedir. Ancak bu düzeyde bile çokkültürlülük, geçmişten farklı yeni bir durumu anlatmaktadır¹⁵.

Kymlica¹⁶ birçok batı demokrasisinin işgal, sömürgeleştirme ya da gönüllü olarak birden fazla ulusun aynı devlet çatısı altında toplanmasından oluştuğunu ifade etmektedir. Uluslaşma tecrübesi ya da hegemonik bir ideolojinin benimsenmesi sonucunda bu türden toplulukların farklılıklarının görmezden gelinmesi veya inkâr edilmesi süreçleri yaşandı. Dolayısıyla esasen bugün kültürel çeşitliliğin kaynaklarından biri; kuruluşunda çok etnikli ve çok uluslu olan bu devletlerdeki “çoğunluktan farklı olanların” küreselleşme ve modernleşme süreçlerinin etkisiyle farklılıklarının tanınması yönünde talepler öne sürmesidir. Kültürel çeşitlilik olgusunun diğer kaynağını göçmenler ya da göçmen kökenli azınlıklar oluşturmaktadır. Bugün 200 milyon civarında insan doğduğu ülke dışında yaşamaktadır. Birçok gelişmiş ülke istihdam ihtiyacını önemli oranda göçmenler üzerinden karşılamakta ve gittikçe artan oranda ekonomik ya da politik sebeplerle iltica ve sığınma talepleri ile karşılaşmaktadır. Geniş çaplı bu küresel göç karşısında göçmenlik politikası, yerleşim hakkı, vatandaşlığın kazanılması, insan haklarının korunması ve hukuki eşitlik öncelikli gündemleri oluşturmaktadır. Bu nedenle Amerika, Kanada, Avustralya gibi kendilerini “göçmen ülkesi” olarak tanımlamayan klasik ulus devletler dahi göçmenliğin getirdiği derin ve direnen çeşitlilik karşısında çözüm üretmek zorunda kalmaktadırlar¹⁷.

Bu bağlamdaki çokkültürlülük meselesi, 1950 ve 60’lı yıllardaki ekonomik göçmenlerin Batı Avrupa’ya nasıl uyum sağlayacakları sorusu etrafında

¹⁵ Milena Doytcheva, *Çokkültürlülük*, çev: Tuba Akıncılar Onmuş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.16.

¹⁶ Will Kymlica, *Finding Our Way*, Toronto: Oxford University Press, 1998, s. 39.

¹⁷ Parekh, *Rethinking Multiculturalism*, s. 55-56.

başlayan tartışmalardan beri Avrupa'nın gündemindedir. Komünizmin ortadan kalkması, doğuda etnik milliyetçiliklerin canlanması ve arkasından siyasal iltica ve sığınma talepleri ile tartışılmaya devam eden çokkültürlülük, ABD'nin 11 Eylül'ünden sonra asimile edilemeyen grupların yarattığı tehlikelerle ilişkili olarak gündemdeki yerini korumaktadır.

Çokkültürlülük, ikinci tahlilde, kültürel çeşitliliğin yüceltilmesini ve teşvik edilmesini anlatmaktadır. Burada “birtakım özel aidiyetlerin varlığını ve değerini kabul etmekle kalmayan ayrıca bunları siyasi normlara ve kurumlara kaydetmeyi de öneren bir siyasi programı” ifade eden çokkültürlülük, genellikle asimilasyona alternatif bir politika olarak sunulmaktadır¹⁸. Nitekim Parekh¹⁹ çokkültürlü toplumlar ile çokkültürcü toplumlar arasında yaptığı ayırmada, ilkinin etnik-kültürel farklılıkları ifade etmek üzere nesnel bir durumu gösterdiğine, ikincinin ise kimlik ve tanınma talepleri, devletin aktif bir rol oynaması gibi hususları da kapsayan ideal bir duruma işaret ettiğine değinmektedir.

Benzer şekilde Hall²⁰ çok-kültürlü ile çokkültürlülük arasında bir ayırım yapılması gerektiği kanaatindedir. Buna göre çok-kültürlü toplumlar kültürel olarak heterojen toplumları anlatırken, çokkültürlülük çeşitlilik sorunlarının yönetimi için uygulanan strateji ve politikalara işaret etmektedir. Bu kapsamda farklı ulus devletler, küreselleşen dünyada benzer dirençlerle karşılaşsa da, farklı uluslaşma ve devletleşme tecrübesine sahiptirler. Bu nedenle birlik keşfetmek mümkünse de, politik program olarak bugün tek tip bir çokkültürlülüğten bahsedilememekte, ülkeler çokkültürlülük politikalarında ayrışmaktadırlar.

Çokkültürlülük ve Sosyal Kaynaşma İlişkisi

Çokkültürlülük politikaları, ülkelere göre farklılaştığı gibi, kuramcılar arasında da önemli fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bazıları, kültürel farklılıklar ve bunların geliştirilmesine ağırlık verirken, diğer bazıları da sosyal ve ekonomik anlamda gruplar arasında eşitliği ve eşit muameleyi merkeze koymaktadırlar.

¹⁸ Doytcheva, *Çokkültürlülük*, s. 17- 25.

¹⁹ Parekh, *Rethinking Multiculturalism*, s. 6-7.

²⁰ Stuart Hall, “Conclusion: the Multi-cultural Question”, B. Hesse (Der.) *Un/Settled Multiculturalisms: Diasporas, Entanglements, Transruptions*, London, New York: Zed Boks, 2000, s. 210.

Yine kimi ülke ve kuramcılar, sosyal kaynaşmayı daha öncelikli bir hedef olarak görmekte-dirler²¹.

Sosyal kaynaşma bağlamında çokkültürlülük çoğunlukla asimilasyona alternatif bir politika olarak ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar asimilasyon ve çokkültürlülük sosyal kaynaşma bağlamında iki karşıt kutbu oluştursa da, Hartmann ve Gerteis'in çalışması²² bu tek boyutlu karşıtlığı aşan bir sosyolojik harita sunmaktadır. Bu harita, iki boyutludur ve birinci boyutta sosyal kaynaşmanın sosyal (etkileşim) ve kültürel (ahlaki) olmak üzere iki farklı temeli yer almaktadır, bunları kesen ise "fark yaklaşımıdır". Birinci boyutta; sosyal kaynaşmanın sağlanmasında ortak ahlaki bağ ve pratiklerin zorunlu olduğunda ısrar edenler ile ortak normları ve hukuki düzenlemeleri yeterli bulanlar arasında ayırım yapılmaktadır. İkinci boyut; örgütlülüğün ve sosyal etkileşimin temeliyle ilgilenmekte ve birey ya da grupları merkeze alan yaklaşım arasında ayırım yapmaktadır. Bu ızgara matrikse göre her bir hücre farka bakışı yansıtmaktadır ve ideal tip olarak görülmesi gereken üç çokkültürlülük biçimi ayırt edilmektedir: kozmopolitanizm, enteraktif çoğulculuk ve parçalı çoğulculuk²³. Bunlara geçmeden önce çokkültürlülük öncesi hâkim olan asimilasyon ve entegrasyon politikalarına değinilecektir.

Asimilasyon ve Entegrasyon

Çokkültürlülüğten önce hâkim politika olan asimilasyon, modern toplumlarda farkın değerli görülmediği bir modelin adı olarak ele alınmaktadır. Asimilasyon ulus-devletleşme sürecinde ön plana çıkmış olup, vatandaşların ortak bir kültürü ve iyi yaşam tercihini paylaşmadıkça kaynaşmış bir toplum olmayacağını varsaymaktadır. Ulus devlette politik ve kültürel topluluğun çakıştırılması ve türdeş bir ulusal kültür yaratma çabası asimilasyonu başat bir seçenek haline getirdi. Çeşitliliği değerli bulan çokkültürcüler ise, ulus-devletin yerel kültürleri unutturarak inşa ettiği kuşatıcı ve tek kültürel kalıbına itiraz etmektedirler. Asimilasyonculara göre göçmenler ya da ana çoğunluktan farklı olanlar, eşit vatandaşlıktan yararlanabilmek için ulusal kültüre asimile olmalıdırlar. Kendi

²¹ Kadir Canatan, "Avrupa Toplumlarında Çokkültürcülük: Sosyolojik bir Yaklaşım", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6, Kış 2009, s. 83.

²² Douglas Hartmann ve Joseph Gerteis, "Dealing with Diversity: Mapping Multiculturalism in Sociologic Terms," *Sociological Theory*, v: 23.2, 2005, s. 219-220.

²³ Hartmann ve Gerteis, "Dealing with Diversity", s. 224.

kültürlerine sarılıp, kendi ülkeleri ile sıkı bağlarını sürdürüp, farklılıklarını canlı tutarlarsa kendilerine eşit davranılmamasından şikâyetçi olmamalıdır²⁴.

Özellikle göçmenlerle ilgili olarak genel kabul gören bir yaklaşım da entegrasyondur. Entegrasyon kültürel değil, sosyo-politik bir kavramdır. Entegrasyon, hiçbir kişi ya da grubun toplumdaki dışlanmayacağı ve ikinci sınıf muamelesi göremeyeceği kabulüne dayanmaktadır. Entegrasyoncu bakış açısında toplumu bir arada tutan türdeş bir milli kimlikten çok; ortak kurumlar, değerler ve pratiklerdir. Entegrasyon üç şeyi içermektedir: Birincisi, göçmenler geldikleri ülkeye bölünmez bir sadakat ve bağlılık geliştirmelidirler. İkincisi, göçmenler yaşadıkları ülkeden kendilerini ayırıştırmamalı, ortak yaşama katılmalıdırlar. Aksi halde diğerleri de onları tanımayı reddedecektir. Üçüncüsü toplumun kurumları ve değerleri göçmenlerce içselleştirilmeli ve yaşamlarını bu yeni kimlikleri biçimlendirmelidir.

Farklılıkları olsa da, asimilasyoncu ve entegrasyoncu yaklaşımın her ikisi de tek yönlü bir süreç tasarlamakta; uyum ve değişimi göçmenlerden beklemektedir. Oysa toplumun kültürel, siyasal ve politik yapısı yeni gelenlerle birlikte değişime uğramaktadır. Entegrasyoncular da asimilasyoncular gibi farklılıklar konusunda şüpheli ve “ya hep ya hiç” mantığı içindedirler. Ekonomik, politik, kültürel, sosyal ve ahlaki alanların tümünü kuşatan bir entegrasyon talep etmektedirler. Ekonomik ve politik olarak uyum sağlayıp da, evlilik-akrabalık-komşuluk-arkadaşlık ilişkileri ve bağlılıkların kendi grup üyelerine yönlendirildiği kısmi entegrasyon durumlarını da ayrılık talebi olarak değerlendirilebilmektedirler²⁵.

Kozmopolitanizm

Etimolojik olarak dünya vatandaşlığı anlamına gelen kozmopolitanizm çeşitliliğin sosyal değerini önemsemektedir ancak, grup üyeliği ve sosyal kaynaşmanın bireyler üzerine bıraktığı yükümlülükler ve kısıtlardan şüphesi vardır. Bu nedenle birey hak ve özgürlüklerine dokunmadığı ve onları genişlettiği sürece farklılıkları korur ve savunur. Asimilasyonist yaklaşımın tersine, kozmopolitanizm türdeşleştirici değil, prosedürel düzeyde işleyen bir ortak kültürden yanadır. Bu yaklaşımda hoşgörü ve bireysel tercihlere vurgu yapılmaktadır. Kozmopolitanizm toplumun her kesiminin aynı çekirdek

²⁴ Bhikhu Parekh, “Unity and Diversity in Multicultural Societies”, *International Institute for Labor Studies*, Genova, Mart 2005, <http://www.ilo.org/public/english/bureau/inst/download/lparekh.pdf>, 20.08.2010’da girildi.

²⁵ Parekh, “Unity and Diversity in Multicultural Societies”, s. 13.

değerleri paylaşmasını talep etmemesi yönüyle asimilasyondan daha kapsayıcıdır. Ülkeye bağlılık ve aidiyeti önemserken, vatandaşlık bireyin kimlik kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Kozmopolitanizm grup farklılıklarını önemse de, grup kimliği kamusal hak ve ödevlerin kaynağında yer almamaktadır²⁶.

Parçalı Çoğulculuk

Yapısal olarak parçalı çoğulculuk asimilasyonun tam karşı kutbudur. Bu yaklaşımda sosyal kaynaşmanın temelinde ortak kültür ve ahlaki bağlar yer almamakta, yerini kozmopolitanizmdeki gibi prosedürel normlara bırakmaktadır. Kozmopolitanizmden farkı ise, grup üyeliğinin bireysel bir tercih olmaktan çıkması, asli kimlik unsuru olarak görülmesi ve kamusal politikaların merkezinde yer almasıdır. Ayrıca odağında grupların etkileşimi yerine ayrı kurum ve pratikleri koruma gibi grupların hakları vardır²⁷.

Enteraktif Çoğulculuk

Enteraktif çoğulculuk da toplumdaki örgütlenmenin temeli olarak grupları almaktadır. Asimilasyon gibi bu yaklaşım da güçlü bir sosyal kaynaşmaya dayanmaktadır. Asimilasyonda bu bağlar ortak değerlere dayalı karşılıklı sorumluluklar üzerinden biçimlenirken, enteraktif çoğulculukta vurgu karşılıklı tanıma ve farklılıklara saygı üzerinedir. Parçalı çoğulculuktan farklı olarak enteraktif çoğulculuk grupların etkileşimine kurucu bir işlev yüklemektedir. Etkileşim grup içinde değil gruplar arasında gerçekleşmektedir. Grup farklılığı kutlanmakta ve kimlik talepleri kamusal yaşama girişte meşru noktalar olarak ele alınmaktadır. Ancak bu bir ortak kültürün olmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine grup etkileşimleri sonucunda sürekli yeniden tanımlanan, dolayısıyla toplumun tamamı tarafından paylaşılan ve değerli görülen bir kültür vizyonu bulunmaktadır²⁸.

Bu tipolojiler çerçevesinde bakıldığında; Anglo Sakson geleneğinin örgütlülük temeli olarak "birey"i esas aldığı, sosyal kaynaşma modelinin ise asimilasyon ve kozmopolitanizm arasında yer aldığı düşünülmektedir. Bir göçmen ülkesi olan Amerika'da asimilasyonun metaforu erime potası (melting pot) oldu. Bu yaklaşımda özel alanda ortaya çıkan etnik ve dini farklılıklar toplumun norm ve pratiklerine uyum sağladığı sürece görmezden gelinmektedir. Ancak uyum

²⁶ Hartmann ve Gerteis, "Dealing with Diversity", s. 229.

²⁷ Hartmann ve Gerteis, "Dealing with Diversity", s. 229-230.

²⁸ Hartmann ve Gerteis, "Dealing with Diversity", s. 230-32.

sağlanması gereken çekirdek değerler toplumu yöneten değerler, inançlar ve sembollerdir ki Shils²⁹ bunları ‘merkez’ olarak tanımlamaktadır³⁰.

İngiliz, İskoç, Gal ve İrlandalı gibi farklı ulusların toplandığı emperyal bir ülke olan İngiltere birey’i ve türdeşleştirici olmayan, prosedürel düzeyde işleyen ortak kültürü esas aldı. Ne Fransa gibi cumhuriyetçi ideali benimsedi ne de Almanya gibi özcü-etnik temelli bir vatandaşlık ilkesi geliştirdi. İngiltere, önceki sömürge coğrafyasından 1950 ve 1960’lı yıllarda emek açığını kapatmak için alınan göçmenlerle artan çeşitliliği yönetmek için liberal bir entegrasyon politikasını uygulamaya geçirdi. Entegrasyonda; eşit fırsatlar ve hoşgörünün geliştirilmesi, ayrımcılığın azaltılması gibi politikalar önemsendi.

Amerika ve İngiltere, grup temelli hakları kabul etmemiş, grup farklılıklarını iyi niyetli ihmal etmiştir. Daha çok bireysel asimilasyonu/entegrasyonu ve birey haklarını ön plana çıkarmış bu ülkelerin toplumsal mutabakatında, azınlık hakları meselesi yer almamaktadır.

Göçmen ülkesi olarak kurulmuş ve ulusal azınlıklara sahip Kanada ve Avustralya gibi ülkelerin çokkültürlülük politikasının ise, parçalı çoğulculuğa yakın olduğu söylenebilecektir. Bunlar, grup kimliklerini ve kültürlerini tanıyan, kurumsallaştıran ve azınlık haklarını uygulamaya geçiren ülkelerdir. Avustralya ve Kanada’da farklılıkların yönetimine ilişkin bir politika ve strateji olarak çokkültürlülük resmi devlet politikası olarak benimsendi ve hem sömürgeci ayrışma hem de ulus inşasının bir parçası olarak işlev gördü. Diğer deyişle, bu ülkelerde çokkültürlülük, Avusturyalılık ve Kanadalılığı kuran tek ve esas unsur olup, vatandaşlık ile milli kimliğin ayrıştırılabileceği tezi ile şekillendi³¹. ABD’de bile federal devlet çokkültürlülük politikası içerisinde fazlaca yer almamış olsa da, etno-kültürel-dini çeşitliliğin kaynaştırılması ve Amerikanlaştırmak, ülkenin kurulması ve milli kimlik hedefinden

²⁹ Edward Shils, *The Constitution of Society*, University of Chicago Press, 1982, s. 93.

³⁰ Hispantik göçmenler olgusu Amerika’nın birliğini ve sosyal kaynaşmasını tehdit eden bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Huntington’ın “Who We Are” ve “The Hispanic Challenge” çalışmaları, Hispantiklerin İspanyolca konuşan, kendi kültürünü sürdüren bir ulusal azınlık olarak kendilerini görmeye başladıklarını; ayrı bir ulusal kimlik edinip, ulusal azınlık meselesini Amerikanın asli bir meselesi haline dönüştürdüklerini iddia etmektedir. Geçmişteki göçmen grupların aksine, Meksikalılar ve diğer Latin gruplar Amerikan kültürüne asimile olmamakta ve kendi politik, dilsel bölgeselleşmelerini oluşturup, Amerikan rüyasını kuran Anglo-Protestan değerlerini reddederek kültürel olarak içe kapanmaktadırlar (Samuel Huntington, “The Hispanic Challenge”, *Foreign Policy*, 141, Mart/Nisan 2004, s. 30-45 (32), Samuel Huntington, “Who Are We? The Challenges to America’s National Identity”, New York: Simon and Schuster, Information Management, The University of Brighton, 2004, s. 230.

³¹ Joppke, “The Retreat of Multiculturalism in the Liberal State”, s. 249.

ayrışmamaktadır³². Ancak İngiltere, Fransa, Almanya gibi Avrupa ülkelerinde çokkültürlülük, her ne kadar milli kimliğin kurucu unsurları ve ortak kültürle ilişkisi bu ülkeler arasında farklılaşsa da, görece güçlü bir milli kimlikle beraber var oldu. Bu ülkelerde çokkültürlülük resmi bir politika olarak ortaya çıkmadı, daha çok yerel düzeyde uygulandı. Kaldı ki Fransa, çokkültürlülük söyleminden tümüyle uzak durdu ve eşit haklar, eşit muamele, eşit fırsatlar ilkesi ile birlikte farklılıkların özel alana hapsedildiği bir asimilasyon/entegrasyon politikası işletti.

Avrupa'dan farklı olarak Avustralya, Kanada ve Amerika'da çokkültürlülük sadece göçmen temelli etniklik meselesine odaklanmamaktadır. Elbette bu ülkeler göç sonucu kurulan ve yüksek göç alan ülkelerdir. Yasal göçlerin yarısından fazlası bu üç ülkeye olmaktadır³³. 1970'li yıllara kadar bu üç ülkede de asimile edilemeyeceklerin göçmen olarak alınmaması prensibi benimsenerek göçmenlik sınırlandırıldı. Aynı dönemde İngiltere çoğunlukla sömürgelerinden göç aldı. Artık artan göçmen talebi ve bu talebin sömürge dışı ülkelere ve özellikle Müslümanlardan karşılanması ile birlikte asimile edilemeyen gruplarla ilişkili olarak çokkültürlülük tartışması yapılmaya başlandı. Ancak Amerika, Kanada, Avustralya gibi ülkelerin çokkültürlülük politikaları göçmenlik dışında ulusal azınlıkları ve yerlileri de kapsamaktadır³⁴.

Çokkültürlülüğe Yönelik Eleştiriler

Ulus-devleti ideal olarak gören ve sanayileşmenin talepleri ile şekillenen asimilasyon ve entegrasyon politikaları özellikle son çeyrek yüzyılda yerini çokkültürlülüğe bırakmaya başladı. Ekonominin küreselleşmesi/ ulaşım ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşp kolaylaşması ile artan göçmenlik, turizm ve yerleşme amaçlı konut edinimleri, savaş ya da etnik çatışmadan kaçan sığınma ve mültecilik talepleri dünya nüfusunun hareketliliğini artırdı. Aynı süreçte başka ülkeden gelenler “yabancı” ya da “misafir işçi” statüsünden birkaç kuşak geçtikten sonra ana ülke vatandaşı oldular. Bu gelişmeler neticesinde sanayileşmiş ulus devletlerin toplumsal kadastroları köklü bir şekilde değişti. Üstelik küreselleşme ulus altı ve ulus üstü kimlik ve aidiyetlerin güçlenmesi ve

³² Tariq Moodod, “Multicultural British Citizenship and Making Space for Muslims”, *Cycnos*, v: 25, n:2, 2008. Ayrıca, <http://revel.unice.fr/cycnos/index.html?id=6208>, 25.09.2010'da girildi.

³³ Kymlica, *Finding Our Way*, s. 42.

³⁴ Joppke, “The Retreat of Multiculturalism in the Liberal State”, s. 240.

tanınma mücadelesini de beraberinde getirdi. Çokkültürlü politikalar tam da bu süreçte önem kazanmaya başladı³⁵.

Her ülke tarihselliğinde değerlendirildiğinde farklı başlangıçlar bulunabilse de neredeyse tüm dünyayı etkileyen çokkültürlülük eleştirileri, ABD'ye yönelen 11 Eylül saldırıları ile başladı. 2004 ve 2005 Londra ve Madrid'de çok sayıda sivilin ölmesine neden olan tren bombalamaları, yönetmen Teo Van Gogh'un yaptığı bir film nedeni ile Fas'lı biri tarafından öldürülmesi (2004), 2006 Haziran ayında yakalanan 17 teröristin Kanada'da Parlamento binasına saldırı planladıklarının tespiti, 2005 yılı Paris varoşlarında başlayan ayaklanma Avrupa'da çokkültürlülük eleştirilerini yoğunlaştırdı.

Avrupa'da çokkültürlülük eleştirileri asimile edilmeyen gruplarla ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda Avrupa öncelikle göçmenleri özellikle de Müslümanları yeterince bütünleştirememenin ve terörizmin sıkıntılarını yaşamaktadır. Neticede Avrupa'nın 3 büyük devleti sayılan Fransa, İngiltere ve Almanya, Müslüman sömürge coğrafyasından yani Orta Doğu, Afrika, Asya ülkeleri ve Türkiye'den göçmen aldı. Bu ülkelerde yaşanan çeşitli ayaklanma ve terör olaylarının arkasında çoğunlukla o ülkelerde doğmuş ya da yetişmiş Müslümanların olması nedeniyle, çokkültürlülük batılı olmayanları liberal kültüre entegre etmekte fazlaca başarılı olamadığı yönünden eleştirilmeye başlandı. Öte yandan Kanada ve Avustralya gibi farklı grupların tanınmasına ve grup haklarına dayalı çokkültürlülük modeli, kültürel topluluklara fazlaca özerklik tanırken, bir arada yaşama değerlerini ve gruplar arası etkileşimleri dikkate almadığı eleştirilerine uğramaktadır.

İngiltere

Çokkültürlülük İngiltere'de ulus devletleşme ya da milli kimlik inşasının bir parçası olarak değil, göçmenlikle ilişkili olarak gündeme geldi. İngiliz milli kimliği, diğer Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında etnik ve kültürel bir öz taşımayan, daha çok sivil ve politik bir kimliktir. Emperyal projesinde etnik ve ulusal farklılıkları korumaya izin vererek bir şemsiye kimlik olarak Britanyalılığı (İngiliz, İskoç, Gal ve İrlandalı uluslarının bir üst kimliği olarak) inşa etti. Britanyalılık İngiliz kurumları, parlamento, Monarşi ile gurur duymak ve sadakat göstermek ile tanımlandı. İmparatorluğun kurucuları Anglo-Sakson

³⁵ Ted Cante, *Community Cohesion: A New Framework for Race and Diversity*, NY: Palgrave Macmillan, 2005, s. 3-5.

(Beyaz İngiliz) olsa da, İngilizlilik (Englishness) milli kimlik olmadı ve dört ulusun da gönüllü olarak katıldığı Britanyalılık üst kimliği oluşturuldu.³⁶ Bu bakımdan Britanya'nın etno-milliyetçi ya da kültürel türdeşliğe dayalı bir meşruiyet temeli olmadı³⁷. 1981 İngiliz ulusçuluğu ve vatandaşlık tanımına kadar da "Birleşik Krallık ve sömürgeleri vatandaşlığı" geçerli idi. Bu kapsamda sömürge ülkelerden gelen göçmenler serbestçe yerleşiyor ve aynı hukuki statüye sahip oluyordu. Sonraki süreçte de göçmenlere ilişkin bireysel entegrasyona dayalı politika geçerli oldu. Ancak 1970'lerden itibaren göçmen profilinin değişmesi, Britanya'nın ayrışması tehdidi, Kuzey İrlanda, İskoç ve Gal milliyetçiliklerinin yükselmesi ve parlamentolarına daha çok özerklik verilmesi gibi sorunlar ve AB süreci, bir yandan İngiliz milli kimliği üzerinde sorgulamalar başlatırken, diğer yandan çokkültürlülüğe alan açtı³⁸.

İngiltere'de özellikle 1997 yılında iktidara gelen Blair döneminde "Yeni Britanya" sloganı ile çokkültürlülük doruğa ulaştı ve çeşitlilik desteklendi. Irk İlişkileri Yasası (2000) ve İnsan Hakları Yasası (1998) bu kapsamda değiştirildi³⁹. 2000 yılında Runymede Trust tarafından Parekh'e hazırlatılan "The Future of Multi-Ethnic Britain" isimli Rapor ile çokkültürlülük etkisini artırdı. Parekh bu raporda, İngilizliğin (Englishness) ve Britanyalılığın (Britishness), oldukça sistematik, çoğunlukla konuşulmayan ırkçı çağrışımlara sahip olduğunu ileri sürdü. Beyaz olmak Britanyalılığın ön koşulu idi ve Britanyalılık çoğunlukla İngiliz etnikliğine indirgeniyordu. Ayrıca, İngiltere'de kurumsal ayrımcılık ve ırkçılık yapıldığı vurgulandı. Raporda, çokkültürlülüğün resmi devlet politikası olması ve grup haklarının tanınması önerildi. Parekh, Britanya'nın "topluluklar topluluğu" olarak birlikte yaşanılan ülkenin adı olduğu ve hiçbir grup ya da topluluğun Britanya'ya sahiplik iddia edemeyeceği tezini öne sürdü. Bu nedenle şemsiye kimliği, İngiliz etnik/ulus içeriğinden ayırmanın önemine vurgu yaptı. Ayrıca, İngiltere'de sosyal kaynaşmanın belli merkezi değerlere bağlılık, eşitlik ve hakkaniyet, diyalog ve hoşgörü, uzlaşma

³⁶ Krishna Kumar, "English and French National Identity: Comparisons and Contrasts", *Nation and Nationalism*, 12 (3), 2006, s. 413.

³⁷ Eva-Maria Asari, Daphne Halikiopoulou, Steven Mock, "British National Identity and the Dilemmas of Multiculturalism", *Nationalism and Ethnic Politics*, 14: 1-28, Routledge, 2008, s. 11.

³⁸ Moodod, "Multicultural British Citizenship and Making Space for Muslims", <http://revel.unice.fr/cycnos/index.html?id=6208>. (25.10.2010'da girildi)

³⁹ Shailja Sharma, "Sleep-walking into Segregation: The Backlash Against Multiculturalism and Claims for a Differentialist Citizenship", *Cronem*, The University of Surrey, <http://www3.surrey.ac.uk/Arts/CRONEM/CRONEM-papers09/Sharma.pdf>, 22.10.2010'da girildi.

ve yer açma, çeşitliliğe saygı, ırkçılık ve yabancı düşmanlığının tasfiyesi hallerinde söz konusu olabileceğini iddia etti⁴⁰.

Ancak Parekh Raporu'nun etkileri çok kısa sürdü. 11 Eylül olayları ve arkasından 2001 yılında İngiltere'nin Kuzeyindeki Oldham, Burnley ve Bradford⁴¹ şehirlerinde çıkan ayaklanma ile kamu politikası değişmeye başladı ve iç güvenlik, uluslar arası terörizmle savaş ve "topluluk kaynaşması" fikri gelişti. Kuzey şehirlerindeki ayaklanmalara özellikle sömürge coğrafyası olan veya İngiltere'de doğmuş ya da büyümüş Bangladeşli ve Pakistanlı gençlerin katılması ve buna mukabil yükselen beyaz ırkçılık çokkültürlü politikanın yeniden gözden geçirilmesi sonucunu üretti. O zamana kadar liberal entegrasyon politikası uygulayan İngiltere'de bu süreçten sonra ayaklanmanın nedenlerinin araştırıldığı TED Cantle Raporu gündemi belirledi.

Cantle Raporu

Bu rapor çokkültürlülüğü; göçmenlik, Güney Asyalıların sahte evlilik düzenlemeleri ve 2001 yılında Kuzey İngiliz şehirlerindeki ayaklanmalar olmak üzere üç farklı sorun alanı ile ilişkilendirerek tartıştı ve özellikle son sorunun kaynaşmamış toplum gerçeğini ortaya koyduğunu iddia etti⁴². Cantle Raporu tam da bu nedenle "topluluk kaynaşmasını" sağlayacak bir strateji metni olarak hazırlandı. Rapor çokkültürlülüğün sorgulandığı dönemde, farklılıkları ve ayrışmaları vurgulamak yerine vatandaşlık, karşılıklı güven ve aidiyet duygusunun güçlendirilmesi, ortak deneyimler ve değerler yaratarak topluluk kaynaşması inşa etmenin önemine dikkat çekti. Her şeyin ötesinde, 'topluluk kaynaşması' Putnamcı aşırı bağlayıcı sermayenin sorunsallaştırılması ve "köprü kurucu sosyal sermayeye" duyulan ihtiyacı dile getirdi. Elbette bu, tekbiçimlilik, tek kültürlü ulusçuluğa dönüş anlamı taşımayacaktı⁴³. Zaten İngiliz, İskoç gibi farklı uluslardan mürekkep İngiltere tarihselliğinde ulusal kültüre asimilasyon seçeneği olarak ortaya çıkmadı.

⁴⁰ Parekh, "Rethinking Multiculturalism", s. 38, 56

⁴¹ İngiltere'nin Kuzeyi tekstil endüstrisinde gece vardiyalı olarak çalışmak amacıyla bu bölgeye İkinci Dünya Savaşı'ndan beri yerleşen ve çoğunluğu Bangladeş ve Pakistanlı göçmenlerden oluşmaktadır. Ayaklanma ırkçı nitelikte değil, otoriteye karşı başlamış olsa da polisin konuyu ele alış coğrafyanın ırkçı ayrışmasına odaklandı.

⁴² Home Office, *Secure Borders, Safe Heaven: Integration with Diversity in Modern Britain*, London: The Stationery Office, 2002, s. 1-5.

⁴³ Cantle, *Community Cohesion*, s. 11-12.

Beyaz Rapor

Cantle Raporuna paralel şekilde ikinci defa iktidara gelen İşçi Partisi lideri Blair, 8 yıl sonra bu defa azınlık entegrasyonunun başarısızlığa uğradığını belirterek dönemi “artık çokkültürlülüğün ötesine geçme zamanı” olarak nitelendirdi. Bu tutum özellikle İşçi Partisi Genel Sekreteri David Blunkett tarafından sürdürüldü. Blunkett “normlarımız var ve evimize gelenler bunlara uymak zorundadır” diyerek, merkezi değerlerin yeniden inşası için bir çerçeve olarak çokkültürlülüğü daraltan ve yeni göçmenlik politikasını birleştiren bir Beyaz Rapor (2002) yayınladı⁴⁴. Söz konusu Rapor’da İngiltere’nin çokkültürlü bir ulus olduğu; asimilasyonu hiçbir zaman benimsemedikleri belirtilirken, buna dönük ilk meydan okumanın ülke içinden kaynaklandığı belirtildi. Bu noktada da özellikle göçmenliğin getirdiği çeşitliliğin milli kültür ve kimlik üzerinde yarattığı sonuçlara dikkat çekildi. Rapor’da bu kapsamda Bradford, Oldham ve Burnley kasabalarında yaşanan olayların ortak değerler etrafında birleşmiş bir ulus yerine parçalı ve bölünmüş bir toplum gerçeğini gösterdiği ifade edildi. Raporun ana mesajı yeni bir göçmen dalgasına sınırların açılmasının ancak aidiyet ve ortak kimlik duygusu edinme karşılığında tolere edilebileceğiydi. Raporda İngiliz vatandaşlığının temel direkleri –insan haklarına ve özgürlüklere saygı,- demokratik değerlere sahip çıkmak, ödev ve yükümlülükleri yerine getirmek olarak belirtildi. Millet olmanın ortak unsurları ise – ayrımcılığın önlenmesi, - İngiliz dilinin kabulü, - sekülerlik ve dini farklılıklara saygı olarak ifadesini buldu⁴⁵.

Çokkültürlülükten uzaklaşmada belirleyici diğer olay, 2005 yılında Londra’da gerçekleştirilen ve çok sayıda sivilin ölmesi ve yaralanmasına neden olan tren bombalaması idi. Bu olay sonrasında Britanya kimliğinin içselleştirilmediği, etnik ve dini kimlik tanımlamalarının birincil olduğu kanaati yaygınlaştı. Britanyalılığın ancak başka bir kimlik tanımlaması yokluğunda kendini ifade etme vasıtası haline geldiği, boş gösterene dönüştüğü iddia edildi. Bu sorunu en ciddi şekilde yaşayanlar ise Müslümanlar ve İngilizler (English) idi. Kültürel ayrılık ve Müslümanların ayrışmasının Britanyalılığa meydan okuduğu değerlendirildi⁴⁶. 2005 yılında yeniden iktidara gelen İşçi Partisi ve Blair, bu ikinci dönemde iç dinamikler, uluslar arası terörizm, Amerika ittifakı vb.

⁴⁴ Jopke, “The Retreat of Multiculturalism in the Liberal State”, s. 251.

⁴⁵ Home Office, *Secure Borders, Safe Heaven*, s. 7-8.

⁴⁶ Asari vd, “British National Identity and the Dilemmas of Multiculturalism”, s. 12.

sebeplerle asimilasyon politikalarına yöneldi ve Britanyalılık yerine İngilizliği teşvik eden yeni etniklik politikasını uygulamaya geçirdi⁴⁷.

Bu çerçevede İngiliz vatandaşlığının sivil ve siyasal boyutları ile aidiyet duygusunun güçlendirilmesi hedeflendi. Somut önlemler olarak ise vatandaşlık yemini, vatandaşlık testi, İngilizcenin öğrenilmesi zorunluluğu ve İngilizce bilen ve İngiltere doğumlu imamların tercih edilmesi benimsendi⁴⁸. Ayrıca, oldukça âdem-i merkezîyetçi müfredat uygulaması ile ders seçimleri okullara bırakılmışken, 2002 yılından itibaren 11-16 yaş grupları için vatandaşlık ve demokrasi dersleri zorunlu hale getirildi⁴⁹.

Mekânsal Ayrışma/ Paralel Yaşamlar Tartışması

Çokkültürlülük eleştirilerinde konut bölgelerinin ayrıştığı ve gettolaşmanın başladığı ana tartışma başlıklarından biri oldu. Bu yöndeki araştırmalar 2001'de Kuzey şehirlerde Asyalı Müslüman gençlerin katıldıkları ayaklanma sonrasında başladı. Bu türden etnik bölgelerin belirgin özelliği yoksul olmaları değildi. Yoksul başka yerler olmasına rağmen, oralar bu bölgeler gibi ülke güvenliği ve beyaz kimlik açısından tehdit yaratmıyordu. İddia, buradaki etnik azınlıkların 'kendi kendilerini toplumdan ayrıştırdıkları (self-segregating)' idi. Mekânsal yoğunlaşma ve kültürel farklılığın olumsuz şekilde ilişkilendirilmesi yönündeki bu değerlendirme, medya ve sağ muhalefet üzerinden hegemonik hale geldi. Birçok araştırmacı etnik azınlıkların konut bölgelerinin kendi istekleri ile ayrıştığı ve gettolaştıklarına dair çeşitli akademik çalışmalar yayınladılar⁵⁰. Böylece yeniden entegrasyonun sorumluluğu göçmenlere yüklendi. Bu çalışmalarda özellikle Londra dışında zenci etnik gruplara yönelik az, Asyalı gruplara yönelik yoğun bir ayrışma olduğu tespit edildi⁵¹.

⁴⁷ Tahir Abbas, "After 9/11: British South Asian Muslims, Islamophobia, Multiculturalism, and the State". *American Journal of Islamic Social Sciences*, 21(3): 2004, 26-38.

⁴⁸ Home Office, *Secure Borders, Safe Heaven*, s. 33-34; Joppke, "The Retreat of Multiculturalism in the Liberal State", s. 252.

⁴⁹ Asari vd, "British National Identity and the Dilemmas of Multiculturalism", s: 21

⁵⁰ R. Johnston, J. Forrest, and M. Poulsen, "Are there Ethnic Enclaves/Ghettos in English Cities?", *Urban Studies*. Vol 39, 2002, s. 591-618. R., Johnston, M. Poulsen, and J. Forrest, "On the Measurement of Meaning of Residential Segregation: A Response to Simpson", *Urban Studies*, Vol 42, 2005, s. 1221 – 1227. Ludi Simpson, "Ghettos of the Mind: The Empirical Behaviour of Indices of Segregation and Diversity", *CSSR Working Paper*, 2006/06, The University of Manchester. <http://www.ccsr.ac.uk/publications/working/2006-06.pdf>, 23.09.2010'da girildi.

⁵¹ Johnston vd., "Are there Ethnic Enclaves/Ghettos in English Cities", s. 591

Cantle Raporu dikkatleri sosyal kaynaşmayı engelleyen 'paralel yaşam' sorununa çekmesi bakımından da önem taşımaktadır. Yerleşim düzeninin çokkültürlülüğün yaşatılabilmesinde önemli olduğuna işaret eden Cantle, çeşitliliğin belli bir coğrafyada yoğunlaşması ve gettolaşma gibi durumların, sosyo-ekonomik yapı ile birleşerek azınlık ve çoğunluk grupların birbirleriyle etkileşimlerini belirlemekle kalmayıp, damgalanma, önyargı ve ayrımcılık süreçlerini de yapılandırdığına dikkat çekti. O'nun tespiti genelde evsahibi topluluğun daha iyi konumları tutup, daha soylu ve rantı yüksek mahallerde ve daha müreffeh şekilde yaşarken, azınlıkların daha düşük sosyo-ekonomik statüye sahip olduklarıydı⁵². Örneğin İngiltere'de Müslümanlar diğer nüfusa oranla 3 kat daha fazla işsizdir (%15), otel ve restoranlar gibi düşük ekonomik faaliyetlerde istihdam edilmektedir, niteliksiz işgücü yüksektir ve yoğunlukla yoksul mahallelerde ikamet etmektedirler⁵³. Cantle, özellikle din eksenli bölünmelerin Avrupa'da çok önemli hale geldiğini, çoklukla sınıf ve etnik bölünme ile çakıştığını ve sonuçta alışveriş yerleri, okulları, emlakçıları, işyerleri, eğlence ve müzik tercihleri, sivil toplum üyelikleri ve mahalleleri ile gündelik yaşamın birçok alanında ayrılmış ve birbirine dokunmayan paralel yaşamlar oluştuğunun altını çizdi⁵⁴. Paralel yaşamların ve paralel toplumların bir arada bulunduğu bir toplumun ne derece çokkültürlü sayılabileceği sorgulanmaya başlandı. Nitekim Cantle'a göre sayıca farklı olanların varlığı o toplumu çokkültürlü tanımlamaya yetmemeliydi⁵⁵.

Başka birçok çalışmada Brixton, Londra'da Notting Hill, Manchester'da Moss Side, Birmingham'da Handsworth gibi yerlerde ve Leicester ve Bradford gibi küçük kasabalarda farklı yaşam tarzları, yüksek suç oranları ve düşük kalite konutları ile etnik bir kapanma ve hatta gettolaşma eğilimi saptandı⁵⁶. Esasen İngiltere'de tartışılan paralel yaşam sorunu, Amerika'nın gettolaşma⁵⁷ olarak

⁵² Cantle, *Community Cohesion*, s. 70.

⁵³ Paul Gallis, *Muslims in Europe: Integration Policies in Selected Countries*, CSR Report for Congress, 18 Kasım 2005, s. 13-14, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33166.pdf>, 05.10.2010'da girildi.

⁵⁴ Cantle, *Community Cohesion*, s. 70.

⁵⁵ Cantle, *Community Cohesion*, s. 65.

⁵⁶ Johnston, "Are there Ethnic Enclaves/Ghettos in English Cities", 591.

⁵⁷ Amerikan çokkültürlülüğü göçmenlerin hızla Amerikanlaşacağı, bireycilik ve sivil kültüre duyulan inanç temelinde yaşatılmaktadır. Ancak araştırmalar Amerikanın bölünmüş bir toplum olduğunu, Zenciler ve Hispaniklerin gettolaştıklarını, Afrikalı Amerikalılar ve beyaz Amerikalıların farklı yaşam sürdürdüklerini, beyaz ve zenci Amerikalıların tek ortak televizyon programının pazartesi akşamları yayımlanan futbol olduğunu, Afrikalı Amerikalıların da eğitim ve ekonomik refahları yükseldikçe yine ayrı konut bölgelerinde yaşamaya devam ettiklerini, her kentte "zenci milyonerler için kapılı gettolar" oluşmasına tanık olduğunu, ortaya koymaktadır (D. Phillips, "Annual Martin Luther King Memorial Lecture", Londra, 17 Ocak 2004).

yaşadığı sorundur⁵⁸ ve analizlerin kullandığı göstergeler çoğunlukla Amerikan menşelidir. Ancak etnik mekânsal yoğunlaşmalara tümüyle olumsuz bir yaklaşım, Amerikan menşeli araştırmalara da meydan okumaktadır. Amerika’da yapılan analizlerde bu türden yoğunlaşmaların ekonomik verimlilik, istihdam ve dayanışma ürettiği, mekânsal ve sosyal hareketlilik sağladığı gibi değerlendirmeler de bulunmaktadır. Nihayetinde İngiltere’de de gettolaşmanın mit olduğu⁵⁹ ve ayrışmanın azaldığı yönünde çalışmalar yapıldı ve Urban Studies dergisinde “ayrışma”nın nasıl tanımlanacağı ve nasıl ölçümleneceğine” dair akademik tartışmalar başladı⁶⁰. Bu yöndeki çalışmalarda, etnik yoğunlaşma/gettolaşma tespit edilse de uygun konut fiyatları, eğitim ve gelir düzeylerindeki düşüklük, anadil konusundaki yetersizliğin belirleyici olduğu vurgulandı⁶¹. Ayrıca kendi etnik gurubundan insanlarla birlikte yaşamının, yardımlaşma ve kültürel güvenlik gibi nedenlerle de tercih edildiği ancak göçmenlerin, fırsat oluştuğunda yoksul mahallelerden daha konforlu yerlere taşınmak istedikleri tespit edildi⁶².

Bu tartışmalar ışığında, 2005 yılında Londra Belediyesi tarafından Londra ve İngiltere’de etnik temelli konut bölgeleri ayrışması araştırıldı ve “Patterns of Ethnic Segregation in London” isimli bir Rapor yayınlandı. Bu çalışmada 20 tanesi Londra’da olmak üzere, İngiltere ve Gal’de nüfusun üçte birinden azının beyazlardan oluştuğu 38 bölgenin karma nitelik taşıdığı görüldü. Latimer ve Leicester (Hintliler), Whiteside ve Pendle (Pakistanlılar) şehirlerinde bir etnik grubun nüfusun üçte ikisini oluşturduğu tespit edildi. Ancak hiçbiri aşırı kutuplaşma yani gettolaşma göstermiyordu⁶³.

⁵⁸ Benzer şekilde Etzinger, Hollanda’da Türkler ve Faslıların Amsterdam, Rotterdam ve Utrecht yoğunlaştıklarına, yüksek işsizlik yaşadıklarına, 20 yıldır Hollanda’da yaşamalarına rağmen Hollandaca konuşamadıklarına ve hatta çoğunluğunun bir Hollandalı ile gündelik yaşamlarında karşılaşmadıklarına değinmektedir (H. Etzinger, “A Future for the Dutch: Ethnic Minorities Model”, *Muslims in Europe*, B. Lewis ve D. Schnapper (Der.), London: Pinter Publishers, 1994). “

⁵⁹ Bu konudaki bir çalışma için bkz. Deborah Phillips, “Parallel Lives? Challenging Discourses of British Muslim Self-Segregation”, *Environment and Planning D: Society and Space* 24, 2006, s.25-40.

⁶⁰ Ludı Simpsın, “Statistics of Racial Segregation: Measures, Evidence and Policy”, *CSRN Occasional Paper*, n. 24. 2004, <http://www.ccsr.ac.uk/publications/occasion/Occ24.pdf>, 10.09.2010’da girildi. Tartışma için bkz. Johnston, “On the Measurement of Meaning of Residential Segregation”, s. 1221 – 1227.

⁶¹ Johnston vd, “Are there Ethnic Enclaves/Ghettos in English Cities”, s. 595

⁶² Vilindir Kalra ve Nishna Kapoor, “Interrogating Segregation, Integration and Community Cohesion Agenda”, *CCSR Working Paper*, 2008/16, <http://www.ccsr.ac.uk/publications/working/2008-16.pdf>, 19.09.2010’da girildi.

⁶³ Bains Baljit, *Patterns of Ethnic Segregation in London*, Greater London Authority, *DMAG Briefing* 2005/38, <http://static.london.gov.uk/gla/publications/factsandfigures/dmag-briefing-2005-38.pdf>, 19.09.2010’da girildi.

Sonraki süreçte, mekânsal/konut bölgesi ayrışma analizlerinden başka, etnik azınlıklar ve beyaz İngilizler arasındaki etkileşimi ölçen çalışmalar yapılmaya başlandı. Aynı dönemde yayınlanan Irk Eşitliği Komisyonu Raporunda; Beyaz İngilizlerin %94'ünün diğer etnik kökenlerden arkadaş edinmediklerine, hatta anlamlı bir etkileşim ve ortak deneyim yaşamadıklarına işaret edildi⁶⁴. İngiltere'de ayrışmanın sadece yeni gelenlerin yerleşim tercihleri ile yaşanmadığı, taşınan/ayrılan insanlarca da yaratıldığı vurgulandı. Bu kapsamda “beyaz kaçış” olgusu, İngiltere'de yaşanan çokkültürlülük sorununun somut olgularından biri olarak görülmektedir. Dorling ve Rees⁶⁵ bu kaçışın “beyaz etnik ve kısmen ırkçı motivasyonlu” bir göç olduğunu ve mekânsal ve sosyal kutuplaşmayı artırdığını iddia ettiler.

Esasen, ayrışma ve paralel toplum tartışması kamuoyunun gündeminde oldukça geniş yer aldı, ancak daha önemlisi medyada ve kamu politikalarında kültürel farklılıkla ilişkilendirilmiş mekânsal ayrışma/yoğunlaşma meselesine oldukça olumsuz yaklaşılmıştır. Bu olumsuzluk özellikle Müslüman azınlıklar için geçerlidir.

Ayrışmış Bir Grup Olarak Müslümanlar ve İslamafobi

Çokkültürlülük tartışmalarında doğrudan Müslümanlara odaklanan bir paralel toplum tartışması yürütülmektedir. Müslümanların kamusal ve siyasal alanda bir tehdit olarak algılanması terörizm ve sekülerizm kaygıları ile ilgilidir. Çokkültürlülük tartışmalarında ise bu tehdit algısı, İslam'ı ve Müslüman'ı, İngilizliği kuran başat kültür ve miras ile uyumsuz gören bir ırkçı çizgiye dönmektedir. Kundnani⁶⁶ çokkültürlülükteki değişmeyi göçmenlerle ilgili görünürken, Modood⁶⁷ 11 Eylül sonrası dönemde açığa çıkan İslamafobi ile ilişkilendirmektedir. Aslında Britanya'da 1950-60'lı yıllarda “renk”, 1970-80'lerde “ırk”, 1990'lı yıllarda “etnisite” temelinde tanımlanan azınlıkların artık “din” eksenli tanımlandığını ve ırkçılığın yerini İslamafobiye bıraktığını söylemek daha doğru gözükmemektedir⁶⁸.

⁶⁴ Cattle, *Community Cohesion*, s.14

⁶⁵ Danny Dorling ve Rees Phil, “A Nation Still Dividing: The British Census and Social Polarisation 1971 – 2001”, *Environment and Planning, A* 35(7), 2003, s. 1287 – 1313.

⁶⁶ Arun Kundnani, “The Death of Multiculturalism”, 2002, <http://www.irr.org.uk/2002/april/ak000001.html>, 20.09.2010'da girildi.

⁶⁷ Tariq Modood, “Muslims and the Politics of Difference”, *Political Quarterly*, 74(1), S. 100-115, Ağustos 2003, s. 101.

⁶⁸ Tahir Abbas, “After 9/11”, s. 27.

İngiltere'nin Müslüman kimlikle sorunu öncelikle göçmen profilinin değişmesi ve genişlemesi ile ilgilidir. Sömürge coğrafyası Pakistan, Bangladeş ve Hindistan'dan İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde İngiltere'ye göç edenler, ucuz emek gücü olarak memnuniyetle karşılandılar. 1990'lı yıllara gelindiğinde Doğu Avrupalı ve Ortadoğulu Müslüman göçmenler geldi ve Müslümanlar en geniş azınlık grubunu oluşturdu. 1951'de 51.000 olan Müslüman nüfus 1,6 milyona ulaştı. Müslüman nüfus artışının sağladığı görünürlük, uluslar arası terörizm ve iç ayaklanma tecrübesi ile birleşti. Ayaklanma ve terör saldırılarının arkasında ya İngiltere doğumlu ya da İngiltere'de büyümüş Müslüman gençlerin bulunması ciddi bir kırılma yarattı. Daha önceki inanç, ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin İngiliz yaşam tarzına ve değerlerine uyum sağlayacağı idi. Bugün tam da ikinci ve üçüncü kuşakların yaşadığı ayrışmanın ulusal endişeyi artırdığı anlaşılmaktadır⁶⁹. İngilizliğin tekrar canlandırılması çabaları bununla bağlantılıdır.

Nitekim Irk Eşitliği Komisyonu Başkanı Trevor Phillips, Manchester'da yaptığı "After 7/7: Sleepwalking to Segregation" başlıklı konuşmada; "Britonlar birbirilerine yabancı olmaya başladılar... İngiliz Müslümanları topluma en az entegre olan ve en fazla ayrılmış topluluktur" iddiasını popülerleştirdi. Ayrıca Bangladeş ve Pakistanlıların toplumdan gittikçe daha fazla ayrıştıklarına dikkat çekerek, ırk ve din ekseninde gittikçe bölünen bir toplum olduklarını belirtti. Bazı konut bölgelerinin gettolaşmaya başladığı ve uyurgezer şekilde ayrılmaya gittikleri uyarısında bulundu⁷⁰. Temel iddia, Müslümanlar ve diğer göçmen toplulukların kendileri dışındaki kültürlere açık olmadıkları için kaynaşmakta başarısız olduklarıydı. Resmi söylem evde İngilizce konuşulmamasının, güçlü kan bağlarının, Pakistan ve Bangladeş'te geçirilen uzun süreli tatillerin, kendi doğum yerlerinden kimselerle evlenmenin, etnik ayrışmayı derinleştirdiği yönündeydi. Neticede sosyal kaynaşma sorununun yükümlülüğü Müslümanların sırtında idi ve kendi üzerinde düşünen bir söylem cılızdı.

Esasen İngiltere dâhil tüm Avrupa'da İslamafobinin tekrar canlandığı gözlenmektedir. Neticede Avrupa'da İslamafobi ya da Müslüman kimliğin "öteki" olarak görülmesi yeni değildir. İslam'ın ortaya çıkışından başlayarak

⁶⁹ Bilkis Malek, "Rethinking Segregation", *Soundings*, n: 34, Kasım 2006, s.146-157.

⁷⁰ Trevor Phillips, "After 7/7: Sleepwalking to Segregation", Manchester Council for Community Relations'da yapılan konuşma, 22 Eylül 2005, http://www.cre.gov.uk/Default.aspx?LocID=0hgnew07s_RefLocID=0hg00900c002.Lang-EN.htm, 03.09.2010'da girildi.

Avrupa Müslümanlığı “öteki” olarak kurmuştur⁷¹. Yeni olan İslamafobinin sağduyuya yerleşmesi ve doğallaştırılmasıdır. İslamafobi tüm Müslümanları türdeş bir kitle ve batı kültürüne tehdit olarak algılayan bir tanımlama olup, göçmenlere duyulan ırkçı düşmanlık İslam korkusu ile birleşmektedir⁷².

İslamafobi ve Müslümanlara dönük önyargılar, hem devlet söylem ve politikasında hem de medyada canlı tutulmaktadır. Müslümanlar, en hafifinden, refah devletinin tüm avantajlarından yararlanan ancak entegre olmayarak toplumdaki kazandıklarını geri vermeyen, İngiltere’de yaşıyor olmanın sunduğu fırsatları takdir edemeyen kimselerdir. Kundnani⁷³ göçmenlerin anayurtlarındaki gibi yaşayamayacaklarını, İngilizcenin sosyal içerme unsuru olduğunu, kültürel farklılığın kadınları baskılamaya gerekçe olamayacağı eleştirileri ile sorumluluğu yine Müslümanlara yükledi. Malik⁷⁴ ise çokkültürlülükte ileri gidildiğine belli bir dini ibadeti yapma, belli bir dili konuşma veya belli bir kültürel pratiği izleme hakkının özgürlük olarak nitelenmekten öte “kamusal iyi” olarak görülmeye başlandığına dikkat çekti. Ayrıca, Müslüman toplulukların Avrupa toplumuna ve onun politik değerlerine ne derece entegre olma niyetleri olduğunu sorgulayıp, özgürlük, hoşgörü, demokrasi, cinsiyet eşitliği ve sekülerleşme gibi merkezi Avrupa değerlerine bağlılıklarını tartıştı. Bu dönemde Müslüman etnik grupların İngiliz değerlerini benimsemedikleri, kendi cemaatlerini geliştirdikleri bağlılıklarla İngiliz kimliğini sahiplenmedikleri ve ülkeye aidiyetlerinin zayıf olduğu iddiaları yükseldi⁷⁵.

Bu gelişmeler, Müslümanların ‘içerdeki düşman’ olarak algılandığı, Asyalıların ve özellikle Güney Asyalıların batı toplumunu tehdit eden “öteki” olarak deneyimlendiği bir sürece evrildi. Nitekim Asyalı İngilizler zenci İngilizlerle karşılaştırıldığında iki katlı bir ırkçılıkla karşı karşıya kaldı⁷⁶. Bunda söylem düzeyinde kalmayıp, güvenlik gerekçesiyle Müslümanları hedefleyen uygulamaların da etkisi vardı. Nitekim 11 Eylül 2001 ve devamında 7 Temmuz

⁷¹ Müslümanlar “gerici, vulgar, şiddet yanlısı, eğitimsiz, barbar ve genel olarak batı değerlerine ve kültürüne yabancı” olarak nitelenmektedir (Zafer İqbal, “Understanding Islamophobia: Conceptualizing and Measuring the Construct”, *European Journal of Social Sciences*, v: 13, n:4, 2010, s. 574.

⁷² Abbas, “After 9/11: British South Asian Muslims, Islamophobia, Multiculturalism, and the State”, s. 29.

⁷³ Arun Kundnani, “The Death of Multiculturalism”, <http://www.irr.org.uk/2002/april/ak000001.html>, 2002, 20.09.2010’da girildi.

⁷⁴ Kenan Malik, “Against Multiculturalism”, *New Humanist*, v: 117, n: 2, London: Rationalist Press Association, Yaz 2002, <http://newhumanist.org.uk/523/against-multiculturalism>, 19.09.2010’da girildi.

⁷⁵ Gwyn Prins ve Robert Salisbury, “Risk, Threat and Security: the Case of United Kingdom”, *RUSI Journal*, v: 153, n.1, Şubat 2008, s. 22-27.

⁷⁶ Tariq Modood, “British Muslims and the Politics of Multiculturalism”, T. Modood, A. Triandafyllidou, R. Zapata-Barrero, (Der.) *Multiculturalism, Muslims and Citizenship*, Routledge, 2006, s. 5-7.

2005 olayları sonrasında İngiltere’de Müslümanlara yönelik çok sıkı bir denetim geliştirildiği bilinmektedir. Yerel yönetimlere İslamcı radikalleri izlemeleri için ciddi kaynaklar aktarılırken, yerel meclislerin tehditleri önlemek için polis gücünün gözü ve kulağı olarak işlev gördüğü bilinmektedir. Ayrıca İngiliz Gizli Servisi (MI5) Mekke’ye Hac için giden Müslümanları izlemekte, üniversitelerden İslami siyasi radikalizme meyleden ve Asyalı görünüşlü öğrencileri takip etmesini istemektedir⁷⁷. Ancak elbette sadece İslamafobiyi güçlendiren, Müslümanları denetim altında tutan politikalar uygulanmadı, aynı zamanda ülkede hoşgörünün geliştirilmesi, dini kurumlar üzerinden etkileşimin artırılması, ayrımcılığın önlenmesi yönünde arayışlar da oldu.

Bu eleştirilerin haklı olmadığına dair çalışmalar da yapıldı. Örneğin Moodod’a göre bu eleştiriler pragmatik ve eşitsiz işleyen çokkültürlülüğün bir sonucu idi⁷⁸. Benzer şekilde Abbas⁷⁹, İngiliz Müslümanları örneğinden yola çıkarak çokkültürlü İngiliz politikasının istenen sonuçları üretmediğini dile getirdi. Çokkültürlülük mevcut ekonomik ve siyasi eşitsizliklerle daha ileri bir etnik ayrışmaya ve tabakalaşmaya yol açmakta, zaten etnik olarak tabakalaşmış İngiliz toplumunda diğer eşitsizlikleri ihmal ederek bölünme ve parçalanmayı derinleştirmektedir. Ayrıca bu kesimleri kendi kültür köklerine dönmeleri için baskı altına almaktadır. Abbas’a göre⁸⁰ çokkültürlü toplum; “Afrikalı göçmenlerin tuvaletleri temizlediği ve üst-orta sınıf İngiliz beylerinin avukat, pilot, cerrah olduğu bir toplum. Çokkültürlü kelimesi varsa eğer eşitlik ya da saygı çağrısını taşıyor artık...” Bu sebeple Abbas ‘ortak vatandaşlık’ ve ‘asimilasyon’ temasına dönme çağrısında bulundu.

İngiltere’de yükselen çokkültürlülük eleştirileri başta Fransa, Almanya, Hollanda, Danimarka, İsveç gibi Avrupa’nın diğer ülkelerinde de çoğunlukla göçmenlik ve Müslüman azınlıklarla ilişkili olarak yapılmaktadır. Dış politikadaki gelişmeler, yeni kaynaşma politikası, İslamafobi ve ayrımcılık, Müslümanların kültürlerine daha fazla sarılmaları ve içe kapanmalarına neden

⁷⁷ Nasar Meer ve Tariq Moodod, “Islam and British Multiculturalism”, *Global Dialogue*, v:9, n: 3-4, 2007, <http://www.worlddialogue.org/content.php?id=416&PHPSESSID=9b2873ec61de674b3f3430c3a625a800> 25.10.2010’da girildi.

⁷⁸ Tariq Moodod, “A Defence of Multiculturalism”, *Soundings*, After Identity, issue: 29, Kış 2005, s. 62-71,63.

⁷⁹ Tahir Abbas, “Recent Developments to British Multiculturalism: Ideology, Philosophy and Politics with Special Reference to British Muslims”, “Establishing Evaluation Model for Administrative Reform in the 21st Century: Analytical Tools and Cases isimli uluslar arası konferansta sunulan bildiri, Belçika, [www.kapac.or.kr/uploads/...03/.../BritishMulticulturalism\(Abbas\).doc](http://www.kapac.or.kr/uploads/...03/.../BritishMulticulturalism(Abbas).doc), 28.10.2010’da girildi.

⁸⁰ Tahir Abbas, “Recent Developments to British Multicultural Theory, Policy and Practice: The Case of British Muslims”, *Citizenship Studies*, Vol. 9, No. 2, 2005, s.153- 166.

olmaktadır. Avrupa’da yapılan seçimlerde sağ partilerin iktidara gelmeleri ya da toplumsal desteklerini artırmaları, çokkültürlülük karşıtı tartışmaları beslemekte ve bu tartışmalardan beslenmektedir. Neticede çokkültürlülük politikalarının Müslümanlar eksenli tartışılmasına, çokkültürlülükle din ilişkisinin üzerinde yeniden düşünülmesine ihtiyaç vardır. Bu, dini bölünme yanı sıra din ile çakışan sınıfsal-etnik bölünmenin de çokkültürlülükle ilişkisinin derinleştirilmesine yol açacaktır. Avrupa’nın diğer ülkelerinde yaşanan tartışmaların dışarıda tutulduğu bu çalışmada, bundan sonraki bölümde çokkültürlülüğü devlet politikası olarak benimsenip, daha aktif şekilde ve milli kimlik sürecinin bir parçası kılan Avustralya örneği irdelenecektir.

Avustralya

Avustralya, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa’dan gelenlerle kurulmuş bir göçmen ülkesidir. Kanada gibi Avustralya da İkinci Dünya Savaşına kadar sömürge ülkelerinden göç alıp, Beyaz Avustralya siyaseti güttü. 2. Dünya Savaşı sonrasında göçmenlere yönelik asimilasyon politikası uyguladı. 1970’lerden itibaren ise göçmenlik politikası değişti ve Kanada’yı takiben çokkültürlülüğü resmi devlet politikası olarak ilan etti. Göçmenlerin düşük ücretli işlerde çalışması, kiranın ucuz olduğu banliyölere yerleşmesi, gündelik yaşamda da ayrışmaların başlaması gibi sonuçların vatandaşlığın İngiliz etnisitesi ve kültürüne dayanması nedeniyle olduğu iddiaları güç kazanmaya başladı⁸¹. Savaş sonrası alınan göçmenlerin bu dönemde seçmen haline gelmesi ve etnik toplulukların siyasetin merkezine yerleşmesi de belirleyici oldu. Tam da bu dönemde çokkültürlülük resmi devlet politikası olarak ilan edildi. Bunu ayrımcılık yasası takip etti. Ki bu türden tedbirler Avustralyalılar ile Avustralyalı olmayanlar arasında evlilik, işyeri çeşitliliği, kültürel etkileşim ile karşılıklı adaptasyon için zemin hazırladı⁸².

İşçi Partisi ve Başbakan Whitlam dönemi (1972-75) Beyaz Avustralya politikasının sonu oldu. 1973 yılında Göçmen Bakanı Al Grassby “Çokkültürlü Toplum: Gelecek İçin” programı başlattı. Ulusu “çokkültürlü aile” olarak

⁸¹ Jock Collins, *Migrant Hands in a Distant Land: Australia's Post-war Immigration*, Sydney and London: Pluto Press, 1991, s. 153-197

⁸² Brian Galligan ve Winsome Roberts, *Australian Multiculturalism: Its Rise and Demise*, Australasian Political Studies Association- Conference University of Tasmania, Hobart, 29 Eylül – 1 Ekim 2003, <http://www.utas.edu.au/government/APSA/GalliganRoberts.pdf>, 11.09.2010’da girildi.

tanımlayan Grassby⁸³ İngilizce konuşmayanların sosyal ve ekonomik dezavantajlarına odaklanan bir program sundu. Etno-kültürel çoğulculuğun kabulü, sosyal hakların genişletilmesi, göçmen eğitim programları, yerleştirme hizmetleri, etnik radyo, ırk ayrımlarının önlenmesi politikaları uygulamaya konuldu⁸⁴. 1975-83 döneminde Malcom Fraser'ın Liberal Koalisyon hükümeti çokkültürlülük politikasını devam ettirdi. 1978 yılında Galbally tarafından ortaya konulan Göçmen Hizmetleri ve Programları ile geniş bir çokkültürlülük yaklaşımı geliştirildi ve sosyal devlet fonksiyonlarının ve eğitim hizmetlerinin göçmenlere yaygınlaştırılması öngörüldü. Bu Rapor Fraser Hükümetince benimsendi ve Hükümet etnik meseleye öncelik vererek, araştırma ve eğitim faaliyetleri için bir enstitü kurdu. 1981 yılında bu enstitünün açılışında Başbakan Fraser çokkültürlülüğü "Avustralya'nın eşsiz bir başarısı" olarak sundu⁸⁵. 1982 yılında ise *Multiculturalism for All Australians: Our Developing Nationhood Raporu ile* çokkültürlülük, ulusun ve ulus kimliğinin merkezine yerleştirildi ve sadece göçmenler değil tüm Avustralyalılara kapsamını genişletti. Burada çokkültürlü toplumun 4 kurucu ilkesi şöyle açıklanmaktaydı: a- Sosyal kaynaşma, b- kültürel kimliği koruma, c- fırsat eşitliği ve eşit sorumluluk, d- Avustralya toplumuna bağlılık ve katılım.

1983'te iktidara gelen Hawke-Keating Hükümetinde de çokkültürlü politika ve programlar devam etti. Sonraki süreçte Başbakanlığa bağlı bir Çokkültürlülük Ofisi kuruldu. 1984 yılında Milliyet ve Vatandaşlık Yasasında yapılan değişiklikle oturma izni olanların vatandaşlığa geçirilme politikası sürdürüldü: Süre iki yıla indirildi, 50 yaş üzerindeki İngilizce testinden muaf tutuldu, vatandaşlık soyut sivil değerlerle, milli birlik ise çeşitliliğe saygı temelinde tanımlandı.

Fitzgerald Raporu: Milli Kimlik ve Vatandaşlık Tartışması

Çokkültürlülük konusundaki hoşnutsuzluk 1988 yılında başladı. 1988 tarihli "Göçmenlik: Avustralya'ya Bağlılık" adlı Fitzgerald Raporu ile milli kimliğin

⁸³ Al. J. Grassby, *A Multicultural Society for the Future*, Canberra: Australian Government Publishing Service, 1973, http://www.multiculturalaustralia.edu.au/doc/grassby_1.pdf, 05.09.2010'da girildi.

⁸⁴ Lenny Roth, "Multiculturalism", NSW Parliamentary Library Research Service, Briefing Paper No:9/07, Haziran 2007, s.9.
<http://www.parliament.nsw.gov.au/prod/parliament/publications.nsf/key/Multiculturalism>

⁸⁵ Galligan ve Roberts, *Australian Multiculturalism: Its Rise and Demise*,
<http://www.utas.edu.au/government/APSA/GalliganRoberts.pdf>, 11.09.2010'da girildi.

sıfatlarından biri olmaya indirgenen çokkültürlülük, ölçeğini küçülttü. Bu Rapor Avustralya'ya Avrupa ülkelerinden gelen göçün azalıp, Doğu-Ortadoğu ve Güney Asya ülkelerinden göçün arttığı bir dönemde yazıldı. Söz konusu Raporda göçmenlerin Avustralya toplumunun ve demokrasisinin kurumlarına ve kurallarına saygı duymaları gerektiği vurgulanıyor ve odakta da Avustralya, Avustralyalı kimliği ve Avustralya'ya bağlılık yer alıyordu. Raporda; çokkültürlülüğün sadece göçmenler ve etnik topluluklar için bir anlam ifade ettiği iddia edildi. Yerliler mesela kendilerini bununla tanımlamıyordu. Ayrıca, Avustralyalılık kimliğinin güçlendirilmesi halinde çokkültürlülüğün daha az bölücü ve tehdit edici olacağı belirtildi. Yine, çokkültürlülüğün toplum olarak fazlaca tartışılmadığına işaret edilirken, milli kimliğin belirsiz olmasının yarattığı sıkıntının altı çizildi⁸⁶. Bu nedenle Rapor Avustralyalılar için uyarı işlevi gördü.

Sonraki süreçte çokkültürlülük eleştirileri derinleşti ve Avustralya'nın örneğin Kanada'dan ayırt edilebilmesi için milli kimliğin çokkültürlülükten ayrı olarak doldurulması ihtiyacına dikkat çekildi.⁸⁷ Avustralya'da çokkültürlülük o kadar kurucu bir değerdi ki Göçmen Bakanı Al Grasby'nin belirttiği gibi "çokkültürlülük çıkarıldığında geriye bir şey kalmıyordu"⁸⁸. Esasen tepeden uygulanan bir strateji olan çokkültürlülük sömürgecinin İngiltere'den ayrıştırılması sürecinin de parçası idi. Ancak tam da bu ayrıştırma süreci çokkültürlülüğe itirazların da temelinde yer alıyordu. Çokkültürlülüğün ulusal kimlik yerine geçmesi, aynı zamanda Avustralya'nın beyaz İngiliz mirasının erimesine neden oluyor, daha önemlisi çokkültürlülüğe Avustralya'nın katkısını da ortadan kaldırıyordu. Neticede çokkültürlülük sadece Avustralya'da uygulanan bir politika değildi. Bu türden eleştiriler karşısında "Avustralya çokkültürlüdür ancak ondan başka ve öte de bir şeydir" görüşü güç kazanmaya başladı⁸⁹.

Muhalefet lideri John Howard'ın güçlü muhalefeti ile çokkültürlülük üzerindeki siyasi mutabakat dağıldı. Eski Avustralya değerlerine inanan Howard çokkültürlülüğü "kafa karıştırıcı ve hedefsiz" bir kavram olarak suçladı ve "kimliğimiz nedeniyle bu kavramla özür diliyoruz" değerlendirmesinde

⁸⁶ Stephen Fitzgerald, "Immigration: A Commitment to Australia", The Report of the Committee to Advise on Australia's Immigration Policies, Canberra: Australian Government Publishing Service, 1998, s. 10.

⁸⁷ Joppke, "The Retreat of Multiculturalism in the Liberal State", s. 245.

⁸⁸ Grassby, *A Multicultural Society for the Future*,

http://www.multiculturalaustralia.edu.au/doc/grassby_1.pdf, 05.09.2010'da girildi.

⁸⁹ Joppke, "The Retreat of Multiculturalism in the Liberal State", s. 245.

bulundu. Howard, “Tek Avustralya” stratejisini önerdi ve bu proje ile 1990 seçimlerini kazandı⁹⁰. Esasen sonraki seçimleri İşçi Partisi karşısında kaybetmiş olsa da, Howard’ın liberal-ulusal koalisyonunun çokkültürlülüğe karşı başlattığı kampanya ve Fitzgerald Raporu sonraki dönemde de etkisini sürdürdü.

Nitekim 1989 yılında yayınlanan “Çokkültürlü Avustralya için Ulusal Gündem” Raporunda da İngiliz mirasının Avustralya’nın tanımlanmasında belirleyici olduğu, göçmenleri ve turistleri cezbeden esas nitelik olduğu ifade edildi. Bu, aynı zamanda, çokkültürlülüğün de sınırı olmaktaydı. Ulusal Gündem ayrıca, çokkültürlü politikayı tüm Avustralyalılar için kabul edilebilir kılacak bir boyut ekledi: Küresel rekabette ekonomik etkinliği sağlamak için, işgücü çeşitliliğine ve çeşitliliğe duyarlı bir yönetime verilen değer. Çeşitliliğin piyasa değerine vurgu yapan bu yeni yorum “üretici çeşitlilik” şeklinde 1992 yılında resmi propagandası yapılan bir slogana dönüştü. Bu çerçevede niteliksiz etnik göçmenleri önleyebilmek için Avustralya hükümeti nitelik ve sermaye temelinde yerleşme izni vermeye başladı⁹¹.

Keating ve Howard döneminde ise (1995-2000), çokkültürlü politika yeni bir içerik daha kazandı: Çokkültürlülüğün haklar kadar yükümlülükleri de içermesi. Yükümlülük olarak ise Avustralya toplumuna sadakat, onun çıkarlarına ve geleceğine bağlılık, anayasa-hukukun üstünlüğü ve demokrasi değerlerine bağlılık ve ulusal dili öğrenme zorunluluğu sayıldı. Yeni çokkültürlülük politikası “çeşitlilik içinde birlik” oldu⁹² ve milli birlik ve ortak politik değerlere odaklanarak çokkültürlülüğün etkisi azaltıldı.

2000’li yıllara gelindiğinde vatandaşlık, çeşitlilik yönetiminin ana aracı olarak görülse de çokkültürlülük ölçeğini iyice daralttı. Joppke⁹³ bunun nedenini Avustralya’nın milli kimliğinin kurucu unsuru olarak çokkültürlülüğün bulunmasına bağlamaktadır. Tilbury⁹⁴ ise ulusal bütünlük ve milli kimlik kaybı, uluslar arası terör olayları ve muhafazakâr yönetimlerin yabancı düşmanlığını

⁹⁰ Roth, “Multiculturalism”, s.17.

⁹¹ Joppke, “The Retreat of Multiculturalism in the Liberal State”, s. 246, 247.

⁹² Amanda Wise, “Multiculturalism or Social Cohesion?: The Australian Debate”, Metropolis Conference, 8-12 Ekim 2007, Melbourne, http://www.compas.ox.ac.uk/filcadmin/files/pdfs/Non_WP_pdfs/Events_2007/Wise%20Multiculturalism%20or%20Social%20Cohesion%20Conference%20Paper%20Metropolis.pdf, 09.09.2010’da girildi.

⁹³ Joppke, “The Retreat of Multiculturalism in the Liberal State”, s. 248.

⁹⁴ Farida Tilbury, “The Retreat from Multiculturalism: the Australian Experience”, *Pluralism, Inclusion and Citizenship*, 3rd Global Conference, Interdisciplinary.net, Salzburg, Kasım 2007, <http://www.interdisciplinary.net/ati/diversity/pluralism/pl3/Tilbury%20paper.pdf>, 09.09.2010’da girildi.

artırmasını vurgulamaktadır. Nitekim Howard⁹⁵ 2006 yılında 11 Eylül sonrası oluşan korkuları ve yabancı düşmanlığını ateşleyecek şekilde, ulusun inşası ve sosyal kaynaşmanın sağlanması için çokkültürlülükten uzaklaşmak gerektiğini belirtti. O'na göre;

çokkültürlülük hoşgörüyü ifade ediyorsa Avustralya çokkültürlüdür ancak kültürlerin federasyonundan bir ulus inşa edilemez. Ancak ana kültür üzerinde etki yaratıp onu değiştirip onunla karıştırsa bir ulus olabilir. Bu ulusun kültürel merkezinde İngilizce konuşma ve Anglo-Sakson kimlik vardır. Bunlar tümüyle Avustralyan değildir ancak merkezde bu değerler vardır.

Benzer şekilde Başbakan'ın aşağıdaki söyleminde de çokkültürlülüğün yarattığı tehditler ve 'aşırı çeşitlilik', ortak değerlere dayanan sosyal kaynaşmaya tehdit olarak çerçevelenmektedir. Ulusal Basın Kulübü'nde yaptığı konuşmada Howard⁹⁶, çokkültürlülüğü milli kimliğin kurucu unsuru olmaktan çıkarıp, eski kimlikle sabitlemeye çalışmaktadır:

21. Yüzyılda sosyal kaynaşmayı sağlamak ve sürdürmek Avustralya'nın en büyük başarısı olarak kalacaktır. Farkın kutsanması ortak değerlerimizin kaybı pahasına olmamalıdır, Avustralyalılar bu değerlerden gurur duymaktadır. Ortak değerler sosyal çimentodur, bunsuz toplumumuz risk altındadır... Birçok ulus belli düzeyde kültürel çeşitlilik deneyimi yaşamaktadır ancak aynı zamanda bunları kuşatan hâkim bir kültür de işlemektedir. Avustralya örneğinde hâkim kültür Hıristiyan etiği, Aydınlanmanın ilerici ruhu ve İngiliz siyasal kültürünün kurumları ve değerleridir.

Avustralya'da çokkültürlülüğün milli kimlik ve vatandaşlığa zarar verdiği yönündeki eleştirilerine, Kanada örneğini inceleyen Kymlica⁹⁷ katılmamaktadır. O'na göre çokkültürlülük resmi politika olduğundan beri Kanadalılarla göçmenler arasında milli kimlikten dayanışmaya kadar bağlılık oluşmasına hizmet etmiş, daha kapsayıcı ve eşitlikçi kamu kurumları oluşmasına katkı sağlamıştır. Kymlica'ya göre sorun, diğer ülkelerde var olan güçlü milli kimlik ve gururdur; bu, göçmenlere ayrımcı uygulamaları cesaretlendirmektedir.

⁹⁵ John Howard, Neil Mitchell ile mülakatı, Radyo 3AW, Melbourne, 24 Şubat 2006, <http://www.pm.gov.au/media/interview/2006/Interview1788.cfm>, 05.10.2010'da girildi.

⁹⁶ John Howard, National Press Club konuşması, Great Hall, Parliament House, 26 Ocak 2006, <http://www.pm.gov.au/media/speech/2006/speech1754.cfm>, 05.10.2010'da girildi.

⁹⁷ Will Kymlica, "The Current State of Multiculturalism in Canada", *Canadian Journal for Social Research*, 2(1), 2009, s. 15-34.

Ayrılmış bir Topluluk olarak Müslümanlar Tartışması

Amerika ve Kanadalıların aksine Avustralyalılar kendilerini etnik kökenleri ile tanımlamamaktadır. Ayrıca Avustralya’da ne Amerikan kentlerindeki gibi gettolaşma ne de İngiltere’de ki gibi paralel yaşam tecrübesi yaşanmadı. Ancak küreselleşme sürecinin etkileri ve ekonomik kriz dönemlerinde Avustralyalılar hem pozitif ayrımcılığa hem de özel destek alan gruplara düşmanlık geliştirdiler. 11 Eylül olayı ve uluslar arası terörizm ile 2006 yılında yaşanan Cronulla ayaklanması ve İslamcı köktenciler, önyargıları ve yabancı düşmanlığını güçlendirdi.

11 Eylül 2001 öncesi dönemde görmezden gelinen bir kesim olan Müslümanlara yönelik tutumlar ve yaklaşımlar bu tarihten sonra oldukça değişti ve Müslümanlar korku ve endişenin, güvensizliğin, nefretin yöneltildiği kesim olmaya başladı. Her ne kadar toplam nüfusun yüzde ikisine denk gelen (300.000) ve çoğunluğu Lübnanlı ve Türkiye kökenli olan bu topluluğun türdeş olmadığı kabul edilse de, Avustralya’da da Müslümanlar terör faaliyetleri ile birlikte anılarak, görünür ve damgalanır hale geldiler. Özellikle Müslüman kadınların başörtüsü, ayrımcılığın en önemli unsuru oldu. “Terörist” gibi sözlü saldırılar yanında fiziksel saldırılara da uğrayan Müslüman kadınlar, toplumda yükselen İslamafobinin esas mağdurları oldular. Hızla sosyal hayattan çekilmeleri beraberinde eğitim ve iş hayatından uzaklaşma, erken evlilik ve erken doğum gibi bir kısır döngüye çekti onları⁹⁸.

Sonuçta Müslüman topluluk ayrı bir etnik kesim olarak değil de kendi milli kimlik, kültür ve yaşam tarzlarına bir tehdit olarak görüldü. Müslümanlığa ilişkin bilgi eksikliği de bu türden yargıları güçlendirdi. Avustralya medyasının Hizbul Tahrir gibi aşırı İslamcı uçları Müslümanlığın temsilinde kullanan haber ve değerlendirmeleri, Suudi Arabistan ve Afganistan örnekleri, ortalama Avustralyalının zihninde İslam ve batı arasındaki önemli farklılıklara vurgu ile birlikte yer etti. Diğer bir deyişle Müslüman olmayanlara ilişkin meseleler bireysel suç olarak aktarılırken, Müslüman kökenliler için genel olarak İslam ile ilişkili bir anlatı yolu seçildi. Böylece Müslümanlara ilişkin kalıp yargılar

⁹⁸ IDA, *Avustralia Deliberates: Muslims and Non-Muslims in Australia*, 2007, <http://ida.org.au/UserFiles/File/UPDATED%20DP%20FINAL%20REPORT/AUSTRALIA%20DELIBERATES%20-%20FINAL%20REPORT%20-%20CHAPTER%20TWO%20-%202008.pdf>, 09.09.2010 tarihinde girildi.

şiddet, suç, terör, kadınların bastırılması gibi liberal olmayan pratikler etrafında şekillendi⁹⁹.

Ayrımcılığa en çok uğrayan kesimin Müslümanlar içinde başörtülü olanlar olduğu belirtilmelidir. Özellikle eğitimsiz ve resmi dili konuşamayan ikinci kuşak Müslümanların, Avustralyalı kimliğine ilişkin sorgulamalar yaşadıkları ve milli kimliğe ilişkin duygularının tehlike altında olduğu değerlendirilmeleri yapılmaktadır. Ancak buna rağmen Müslüman Avustralyalı şeklinde kimlik tanımlamalarının gittikçe güçlendiği de belirtilmektedir¹⁰⁰.

2007 yılında 1401 kişi ile yapılan bir saha araştırmasında Avustralyalıların yaklaşık yarısının Müslümanlarla çok nadiren ya da hiç temas halinde olmadıkları tespit edildi. Avustralyalıların büyük çoğunluğu (%71) göçmenlerin Ortadoğu, Asya ve diğer Müslüman ülkelerden değil, İngilizce konuşan ülkelerden ve Avrupa'dan alınmasını istiyordu. Avustralyalıların üçte ikisi göçmenlerin asimile olmasını, çoğunluk Avustralyalı gibi yaşamasını, giyinmesini ve davranmasını istemekteydi. Yine yarısı Müslümanların sosyal kaynaşma üzerinde olumsuz etkisi olduğuna inanmaktaydı. Daha kötümser olanlar ise Müslümanları Avustralya demokrasisine, kilise ve devlet ayrımında işleyen sekülerizmine, hukuk ve düzenine ve özgürlüklere bir tehdit olarak değerlendirmekteydi¹⁰¹. Avustralya'da da çokkültürlülük karşıtı söylemin ciddi bir mesafe aldığı görülse de, çokkültürlülüğün Müslümanlıkla ve dinle ilişkisi Müslümanların değerlerini, yer seçimi saiklerini ortaya çıkarmaya, beklentilerini anlamaya dönük araştırmalarla zenginleştirilmektedir.

Halk desteğinin Olmadığı Tartışması

Çokkültürlülüğe yönelik bir diğer eleştiri halk desteğinin olmadığı idi. Esasen halk desteği/ kamuoyu değerlendirmesinin de Fitzgerald Raporu ile başlayan süreçte farklılaştığı görülmektedir. 1988 ve 1997 yıllarında yapılan araştırmalarda halkın üçte ikisi çokkültürlülüğü desteklese de etnik farklılıkların sürmesi noktasındaki destek çok azdı. 2003 yılında yapılan araştırmada ise Avustralya'da doğmayanların, farklı etnik kökenlilerin tümüyle Avustralyalı olabileceklerine yönelik inanç düştü. İngilizce konuşma zorunluluğu, siyasal kurumlara saygı beklentisi yüksek, tümüyle Avustralyalı sayılabilmek için Avustralyalı ataların olması gerektiği, Hıristiyan olunması gerektiği gibi seçeneklere ilgi yüksekti. 1995 ve 2003 Sosyal Tutumlar Araştırmalarında

⁹⁹ IDA, *Avustralia Deliberates: Muslims and Non-Muslims in Australia*, s. 36-37.

¹⁰⁰ IDA, *Avustralia Deliberates: Muslims and Non-Muslims in Australia*, s. 38.

¹⁰¹ IDA, *Avustralia Deliberates: Muslims and Non-Muslims in Australia*, s. 5-6.

halkın çoğunluğun daha asimilasyonist görüşe yaklaştığı görülürken, bu çokkültürlülüğün tümüyle reddi anlamına gelmiyordu¹⁰². Çokkültürlülüğün içeriği yeniden tanımlanıyor ve ortak değerleri kuvvetlendirecek sosyal kaynaşma vurgusu kazandırılıyordu.

Ancak özellikle 2006 yılında Cronulla¹⁰³ ayaklanmasında binlerce genç erkek ve kadının Avustralya bayrağını ırkçı sloganlarla yırtmaları, Avustralya çeşitliliğinin çelişmesini gösterdi. 2007 yılı araştırmasının da gösterdiği gibi özellikle Müslümanlara dönük yabancı düşmanlığı artmış ve kendi yaşam biçimine Müslüman kesimlerin tehdit oluşturduğu yönündeki algı güç kazanmıştı¹⁰⁴. Ki bu durum siyasetçilerce çokkültürlülükten uzaklaşma ve sosyal kaynaşma yönünde adım atılmasına meşruiyet zemini sağlıyordu. Nitekim bu gelişmeler ışığında 2006 yılı sonunda, Hükümet çokkültürlülük terimini bıraktı. Değişimi sembolik olarak anlatması bakımından Göçmenlik ve Çokkültürlülük Meseleleri adı altında kurulan bölümün isminin Göçmenlik ve Vatandaşlık olarak değiştirildiğini belirtmek anlamlı olacaktır. Hükümet, çokkültürlülüğün politika temellerinin kalacağını ancak, merkezi değerlere dayanan ortak vatandaşlık vurgusuna öncelik verileceğini açıkladı. Sorun, bazı Avustralyalıların ulusal bağlılık ve sadakatin önüne kendi kültürlerini koymaları, ayrılıkçı eğilimlerin güçlenmesi, tek bir toplum gibi değil de etnik kültürlerin federasyonu şeklinde bir zafiyet yaratılması olarak ifade edildi. Bu çerçevede, 2007 yılında Hükümet Avustralya vatandaşlığını güçlendirmek için 4 yıl oturma süresi getirip, vatandaşlık ve dil testlerini herkesi kapsayacak şekilde uygulamaya yeniden koydu. Hükümet, resmi vatandaşlık testini, göçmenlerin Avustralya toplumuna tümüyle katılmaya hazır olduklarını gösteren, dilini öğrenmeyi ve Avustralyanın yaşam tarzını anlamalarını güvenceleyen bir araç olarak değerlendirdi¹⁰⁵. Tilbury¹⁰⁶, bu gelişmelerin Hıristiyan etiği, İngiliz siyasal mirası, Avrupa Aydınlanmasına dayalı bir ortak değerler tanımlamasına geri dönülmesi ve çift vatandaşlık uygulaması olsa da, göçmenlerden kendi kültürlerini bırakıp, sadece Avustralya'ya sadakat göstermelerini bekleyen dışlayıcı bir vatandaşlık ürettiğini ifade etmektedir.

¹⁰² Roth, "Multiculturalism", s. 7-9.

¹⁰³ Cronulla, Sidney'de orta sınıfta yaşadığı, 17.000 nüfuslu bir banliyördür. Nüfusun yarısı yerlidir ve %17'si özellikle İngilizce konuşan deniz aşırı ülkelerdendir. Diğer banliyölerle karşılaştırıldığında görece türdeş bir banliyördür.

¹⁰⁴ Tilbury, "The Retreat from Multiculturalism", s. 11.

¹⁰⁵ Roth, "Multiculturalism", s. 25.

¹⁰⁶ Tilbury, "The Retreat from Multiculturalism", s. 9.

Sonuç

Çokkültürlülük politikalarından ricat olup olmadığı ve ricatın sebeplerinin göçmenlik ekseninde tartışıldığı bu çalışmada aşağıdaki tespitleri yapmanın mümkün olduğu görülmektedir. *Birincisi* her ülkenin milli sınırları içerisinde bir yandan göçmenlik, diğer yandan yerli topluluklar ve ulusal azınlıklar kapsamında çeşitliliği yönetmek amacıyla çokkültürlülük asimilasyona alternatif bir sosyal kaynaşma politikası olarak gündeme geldi. Ancak anlamı ve uygulamaları itibariyle tek tip bir çokkültürlülük modelinden bahsedilemez. Anglo Sakson geleneği daha çok bireyi ve bireysel entegrasyonu esas alan ve grup kimliği ve haklarını tanımaktan uzak bir çokkültürlülük modeli izlerken, Kanada, Avustralya gibi ülkelerde “farklılığı” kutsayan, grup aidiyetlerini ve haklarını önceleyen, devletçe aktif şekilde desteklenen çokkültürlülük modeli işlev kazandı. Bu ayrışmada ülkelerin tarihi, ulus-devletleşme tecrübesi önemli rol oynadı. Çokkültürlülüğün milli kimlik ve devlet inşasının bir parçası olduğu Kanada, Avustralya ve kısmen Amerika örnekleri, çokkültürlülüğün daha güçlü bir milli kimlikle karşılaştığı Avrupa örneklerinden farklılaşmaktadır. Bu farklılık Avrupa içinde de gözlenmekte, ülkelerin emperyal tarihleri, yönetim biçimleri, milli kimliğin kurucu unsurları gibi hususlar belirleyici olmaktadır. Örneğin etnik temelde ulusu tanımlayan Almanya ile cumhuriyetçi ideali benimseyen Fransa arasında çokkültürlü politika ve uygulamalar farklılaşmaktadır. Benzer şekilde emperyal dönemde merkezîyetçi ve üniter yapı sergileyen Fransa'nın çokkültürlülüğe bakışı, sömürgelerini yerel yöneticiler üzerinden dolaylı olarak yöneten Britanya'nınkinden farklı olabilmektedir. Ayrıca çokkültürlü politikaların eğitimden, konuta, istihdamdan dini kurumlara kadar her alanda ve her düzeyde uygulamaya geçirilmediği görülmektedir. Uygulamalar yerel yönetimlerle sınırlı olabildiği gibi resmi devlet politikası olarak da ortaya çıkabilmektedir.

İkincisi, genel olarak çokkültürlülük eleştirilerinin 11 Eylül ile başlayan süreçte hegemonya kazandığı ve ırkçılık, yabancı düşmanlığı, politik-dini ve kültürel hoşgörüsüzlük, ayrımcılık gibi yeni bir psiko-politik ortamı biçimlendirdiği görülmektedir. Her ülke örneğinde farklı iddialar ortaya çıkmış olsa da milli kimliğin kaybı, gettolaşma ve paralel toplumlar tartışması, özellikle Müslümanların ayrı bir toplum olarak ayrışması, çokkültürlülüğün beklenen sonuçların doğmaması ve kamuoyu desteğinin yokluğu çokkültürlülüğün sosyal kaynaşma bağlamındaki eleştirileri arasında yer almaktadır. Çokkültürlülük sosyal kaynaşmayı sağlayıcı bir seçenek olarak benimsendi. Ancak asimile

edilemeyen kesimlerin varlığı ve bunların güvenlik, liberal ve batı değerlerinin korunması gibi ve sosyal kaynaşma açısından yarattığı tehditler, eleştirileri başlattı. Ayrıca farklılığı teşvik eden ve kutsayan bir çokkültürlülük politikasının da bir arada yaşama değerleri üretmediği, tam tersi sonuç doğurduğu görülmeye başlandı. Nitekim Hartmann ve Gerteis¹⁰⁷ çokkültürlülüğü savunanların “hangi tür farklılığın değerli ve korunması gerektiği, çeşitliliği artmış ve kutsanan bir toplumda sosyal bütünlüğün nasıl sağlanacağı hakkında” bir şey söylemedikleri iddiasındadırlar. Bu itibarla eleştirilerin çokkültürlülük modelleri içinde en çok da kamusal politikalarda grup kimliğini esas alan ve etkileşimi, makro kültürü önemsizleştiren parçalı çoğulculuk uygulamaları ile ilişkili olduğu görülmektedir. Böyle bile olsa, çokkültürlü politikaları benimseyen ülkeler ile diğerleri arasında hangisinin daha kaynaşmış olduğuna dair ampirik bir veri bulunmadığı da belirtilmelidir.

Bununla bağlantılı diğer bir sonuç ise göçmenlerle ilgili olarak söylem ve uygulama düzeyinde çokkültürlülüğten bir geri çekilme olduğudur. Vatandaşlık testi, vatandaşlık yemini ve seremonisi, vatandaşlık derslerinin zorunlu hale getirilmesi, ülke dilinde yetkinlik talep edilmesi, ikamet sürelerinin uzatılması yönünde yapılan değişiklikler, bu kapsamda önemlidir. Banting ve Kymlica¹⁰⁸ çokkültürlülüğten uzaklaşmanın yerli topluluklar ya da ulusal azınlıklardan daha çok göçmenlikle ilgili bir durum olduğunu ve bunun da retorik düzeyde kaldığını ifade etmektedirler. Onlar’a göre eğer batı demokrasileri çokkültürlülük fikrini reddedecekse bunu sadece göçmenlerle ilişkili olarak değil yerli topluluklar ve ulusal azınlıklar için de yapmalıdır. Neticede bu türden toplulukların etno-kültürel talepleri (toprak talebi, öz-özzerk yönetim, dil hakları, ayrı eğitim sistemi vb.) kamusal alanı daha çok ilgilendirmekte ve daha farklılaşmış bir vatandaşlık isteği ile karşılaşmaktadır.

Üçüncüsü, bilindiği gibi Avrupa’da Müslüman nüfus en geniş azınlığı oluşturmakta olup, 15-20 milyon olan bu nüfusun 2025 yılında iki katına çıkacağı öngörülmektedir. Avrupa’daki Müslüman göçmenler farklı İslami pratik ve geleneklerden, etnik ve dil kökenlerindedir. Örneğin Fransa’da Kuzey Afrikalılar (Fas, Cezayir, Tunus vb), İngiltere’de Asyalılar (Pakistan, Bangladeş, Hindistan), Almanya’da Türkler çoğunluktadır¹⁰⁹. Önceki dönemlerde göç alan ve göç veren ülke arasında sömürge ilişkisi varken

¹⁰⁷ Hartmann ve Gerteis, “Dealing with Diversity”, s. 220.

¹⁰⁸ Keith Banting ve Will Kymlica, “Introduction”, *Multiculturalism and the Welfare State: Setting the Context*. K. Banting ve W. Kymlica (Der.), Oxford: Oxford University Press, 2006, 1-47, s.7.

¹⁰⁹ Gallis, *Muslims in Europe: Integration Policies in Selected Countries*, s. 13.

göçmenlik bir sorun teşkil etmemekteydi. Ancak 1950 ve 1960'lı yıllarda iktisadi gelişmenin ortaya çıkardığı emek açığını kapatmak ve emek maliyetlerini aşağı çekmek amaçlı olarak göç alınan ülkeler değişmeye başladı. Bu tarihlerde Almanya, Avusturya gibi ülkelerde göçmenler "misafir işçi" olarak görüldü ve sosyal kaynaşma sorun edilmedi. Fakat göçmen nüfus çoğalmaya başladıkça, kendi ulusal azınlıkları ve yerlileri ile birlikte çeşitliliği yönetmenin bir aracı olarak çokkültürlülük yolunda ilerleme başladı. Küreselleşme süreci ile ulus-devlet dışı aidiyetlerin ön plana çıkması, Müslüman ülkelere daha yoğun göçmen alınması, Müslüman nüfusun doğum hızının yüksekliği ve kendi kültürlerine sıkı bağlılığı, göç ettikleri ülkelerdeki yaşam standartlarının düşüklüğü ile birleşerek istenmeyen sonuçlar üretmeye başladı. Bunlar Avrupa için tarihsel kökleri olan bir tehdidi yeniden canlı hale getirdi. Türkiye'nin AB üyeliğinin önünde batı tarafından dile getirilen kültürel engeller bu kapsamda hatırlanmalıdır. Buna eklenen terör olayları oldu. Çokkültürlülükten kırılma tam da bu süreçte gelişti. Avrupa'nın Müslüman topluluklarla ilişkisi, İslamofobi ekseninde önyargıları ve ayrımcılığı destekleyen, karşılıklı güven duygusunu azaltan bir mahiyette ilerlemektedir. 11 Eylül olayları ile ateşlenen bu korku, Hükümetlerin söylemlerinde türdeş bir Müslüman toplum varmış gibi tüm Müslümanlara teşmil edilen bir ötekileştirme sürecini başlatmış gözükmektedir. Bu da Müslümanların dışlanma duygusunun artmasına yol açmaktadır. Her ne kadar yaşanan ekonomik kriz, işgücü piyasası üzerindeki baskıyı ve göçmen ihtiyacını şu an için hafifletmiş olsa da, Avrupa'nın gittikçe yaşlanması sorunu, yeni ekonominin gereklerine göre daha nitelikli işgücü tahdidi ile göçmen kabulünü gerektirecektir. Bu nedenle çokkültürlülük politikaları tartışılmaya devam edecektir. Çokkültürlülük karşıtı söylem, İslam'ın batının kültürü, demokratik değerleri ile bağdaşmadığı, Müslümanların bulunduğu ülkelerde paralel yaşam/getto oluşturarak yaşam tarzlarına aykırılık gösterdiği gibi özellikle medya üzerinden seçici bir okuma ile kamuoyunu biçimlendirmektedir. Esasen getto tipi mahallelerin oluşması tek başına tehlike değildir. Neticede ekonomik olanaklar, tanıdıklık ve akrabalık gibi faktörlerin etkisinde yerleşme tercihleri yapılmaktadır. Ancak getto sakinleri kendilerini mensup oldukları gruba sıkıştırıyorlarsa, toplumun geri kalanı ile etkileşimlerini çok sınırlı tutuyorlarsa sosyal kaynaşma açısından tehlike çanları çalıyor demektir.¹¹⁰ Bu yönden değerlendirildiğinde paralel toplum tartışması gerçekçi gözükmemekte, ancak daha dışlayıcı bir vatandaşlık

¹¹⁰ Parekh, "Unity and Diversity in Multicultural Societies", s. 16.

ve göçmen politikasının, ayrımcılık ve önyargıları beslemenin, Müslüman kesimleri içine kapanmaya zorlayacağı düşünülmektedir.

Beşincisi, çokkültürlülük eleştirileri çokkültürlülük öncesi asimilasyon politikalarına tümünden geri dönüş çağrısı taşımamaktadır. Zaten bu olanaklı da gözükmemektedir. Sahici tartışma çerçevesi esas olarak türdeşlik ve çeşitlilik arasında denge kurmaya odaklanmaktadır. Bu bağlamda konut alanlarında ve okulda ayrışmanın önlenmesi, ayrımcılıkla mücadele, fırsat eşitliği, mahalle düzeyinde etnik-dini kimlikler arası etkileşimi geliştirecek mekanizmaların inşası, medya ve kültür politikası, sosyal kaynaşma ve çeşitlilik arasında ilişkiyi yönetmenin araçları olarak ortaya çıkmaktadır. Yine eğitim ve dini kurumlar politikası da diğer araçlar olarak gündemdedir. Bununla birlikte Kymlica¹¹¹, göçmenlerin ekonomik durumlarının kötüleşmesi, sınıf altı/madun kesimlerden ya da niteliksiz işlerde çalışanlardan oluşması gerçeğinin de çokkültürlü politikalarda dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir.

Neticede çokkültürlülük tartışması derinleşerek devam edecek ve sadece göçmenlerle ilgili olarak değil, ulusal azınlıklar ve yerlilerle ilişkisi bakımından da ciddi eleştirilere ve gözden geçirmelere konu olacaktır. Göçmenlik meselesine ilişkin olarak ise çokkültürlülüğün özellikle din ile ilişkisini yeniden düşünmeye ihtiyaç olduğu açıktır.

¹¹¹ Kymlica, "The Current State of Multiculturalism in Canada", s. 24.

